

M

891.71

No. 91

9.9
2.

ԿԼԱՍԻԿՆԵՐԻ ԴՊՐՈՑԱԿԱՆ
ԳՐԱԴԱՐԱՆ

ԳԼԵԲ ՈՒՍՊԵՆՍԿԻ

ՄԻ ՔԱՌՈՐԴ ԶԻ

499 / 299

ՊԵՏՅՐԱՏ • 1935

26 ԾԵՐ ԿԻՅ

14467

Գրատ. խմբագրիչ՝ Արամ Հայրլամ
Տեխ. խմբագ. Տ. Խաչմանջյան
Սրբազրիչ՝ Գ. Աթայան

ՄԻ ԲԱՌՈՐԴ ՁԻ

I

... ԹՎՈՒՄ Ե, ՎՈՐ ամբողջ «մեր գալա-
տում», տեղական քաղքենիական (նույնիսկ
ամենաբարձր տեսակի) ինտելիգենցիայի մեջ
չկա տեղական վիճակագրական «տվյալների»
աշխարհի ջերմեռանդ սիրող, վորպիսին մի-
անգամայն անսպասելիորեն դարձա յես,
գյուղի բնակիչս, այս տողերը գրողս: Վի-
ճակագրական կոմիտեյի հրատարակություն-
ների հսկայական հակերն ու կապոցները, վոր
անպայման ստանում եր գյուղի քաղքենիա-
կան ինտելիգենցիան, մշտապես և ամենու-
րեք, մի ինչ-վոր ճնշող տպավորություն եյին
գործել և գործում են նրա վրա: Ահա ստա-
նում ես մի հաստ գիրք, վերցնում ես,
հայտնի չե, թե ինչու անպայման հոգոց հա-
նում և ղնում ես դարակը: Յեվ այդ գրքերն
անշարժ նիրհում են այնտեղ, վորտեղ
գրվել են: Մինչդեռ չե՞ վոր այդ հաստ,
ձանձրալի գրքերում, թվերով ասված ե
մեր կյանքի այն «բուն» ճշմարտությունը,
վորի մասին մենք բոլորովին դադարել ենք
խոսել մարդկային լեզվով: Յեվ հարկավոր ե

39908-63

Քլավիլիտ 8590, հրատ. № 3023, պատվ. № 991, տիր. 3000
Հանձնված ե արտադրության 4 հուլիսի 1934 թ.
Ստորագրված ե ապելու 2 հոկտեմբերի 1934 թ.

Գեորգիայի տպարան—Յերևան

Թեկուզ մեկ անգամ հետաքրքրվել այդ կոտորակներով, զերոներով, առհասարակ այդ թվային «ձավարով» (վորով լցված են վիճակագրական գրքերն ու աղյուսակները), — և նրանք բոլորը, թվերի այդ ամբողջ «ձավարը», կսկսեն մարդկային կերպարանք առնել, ամենորյա կյանքի պատկերներ դառնալ, այսինքն վոչ թե մեռած ու ձանձրալի նշաններին, այլ կյանքի ամենաբազմակողմանի պատկերման նշանակութուն ստանալ:

Յեվ, այնուամենայնիվ, յեթե ինձ հետ չպատահեր մի բոլորովին չնչին դեպք (ինչպես ստորև կտեսնի ընթերցողը), յես յերբեք չեյի ձաշակի մի ինչ-վոր սև աղտով ծածկված այդ եջերի համը, յերբեք չեյի հասկանա թվական այդ մրուրից հանվող յեզրակացութունների մեծ նշանակութունը: Ինձ համար, բնիկ «քաղքենուս» համար այդ թվերը յեղել են սոսկ անարժեք մի գործ, դատարկարանութուն: Մենք, յերբեք մտադիր չյինելով ըմբռնել այդ գործը, այնուամենայնիվ յերբեմն մեր ուզած իմաստն ենք տալիս թվերին, մեր սեփական յեզրակացությանն ենք հանգում, և, իհարկե, ամեն անգամ այդ անում ենք միայն «ծիծաղի համար»: Մեր դատարկապորտ ու քաղքենիական կյանքում լինում են ըոպեններ, յերբ մենք կարողանում ենք իսկական ձևով հայհոյել ամեն ինչ: Յեվ ահա ընթացիկ գործունեութունը մատաբանելու հենց այդպիսի ըոպեններին, հայհոյանքի

յենթակա սյուժեների թվում մեր ծաղրանքից չի վրիպում նաև վիճակագրութունը, չի վրիպում միայն այն պատճառով, վոր ըոպենյի տրամադրութունը պահանջում է բազմակողմանիորեն հայհոյել կյանքը:

—Պրիսուխինո գյուղում, —այդպիսի ըոպեններին ծաղրում է մի վորևե շինական, — դպրոցն ունի յերեսուն աշակերտ, Չասուխինո գյուղում — քսան, իսկ Ոպլետուխինում*) — ընդամենը յերկու աշակերտ... Յեվ ի՞նչ, գրանից իբր թե հետևում է մի այսպիսի յեզրակացութուն, վոր միջին թվով մի դպրոցին ընկնում է տասնյոթ հոգի, հետո յեյ ինչ-վոր մի գերո, այդ գերոյի կողքին ել ինչ-վոր բան... Միևնույնը կլիներ, յեթե յես միացնեյի գրպանում մեկ միլիոն ունեցող կատուչիկին և կոպեկի կարոտ, նշխար թրխող կուկուչիկինային: Այս դեպքում միջին թվով յուրաքանչյուրին կհասներ կես միլիոն: Պարզ է, վոր մարդիկ իբր թե գործ են անում... փող ստանալու համար: Միանգամայն պարզ է:

—Լավ, ինչո՞ւ Բովլանկինն իր քիթը խոթեց ժողով ու մեջտեղ բերեց իր աղյուսը, — հարցնում է վորևե մեկն այդ մերկացնող մեխախոսության ժամանակ: «Վորևե մեկն» այդ հարցը տալիս է հենց այնպես, պարապու-

*) Այս անունների մասին տես 92 էջի ծանոթութունը: Ծ. Թ.

Թյունից: Բայց քանի վոր «հայհոյանքը» վերաբերում է վիճակագրության, ուստի դարձանալի չի լինի նաև լսել այդ պատահական հարցի պատասխանը, վորը շատ հարմար է «հայհոյանքի» յենթակա թեմային:

— Հապա ինչպե՞ս, — պատասխանում է հայհոյանքով զբաղվող խոսակիցներից մեկը, — վիճակագրական տվյալների համաձայն, յուրաքանչյուր ունեոր ծխին ընկնում է վեց ծնունդ, իսկ յուրաքանչյուր մրտտ խրճիթին*) — յերկու ծնունդ և չորս մահացություն: Հետևապես, յեթե Չեմստվոն Էժան գնով վերցնի Բարվանկինի աղյուսը և բաժանի գեղջկուհիներին, մրտտ խրճիթներում հոլանդական**) վառարաններ շինելու համար, ապա գեղջկուհիներն իսկույն կունենան վեց տոկոս ծննդաբերություն, վաճառական Բարվանկինն էլ հրաշալի կերպով կրժախի իր աղյուսը, վորն առանց այն էլ վրջանում է և վորը թե՛ դործարանի և թե՛ իրեն, Բարվանկինի հետ գրոշի արժեք ունի: Ի՛նչպես դու չես հասկանում այդ: Վո՛չ, բարեկամ, այսպիսի յեզրակացություններով կարելի չէ շատ ու շատ բան ճանկել...

*) Ոստքը ուսական հին գյուղի այն խրճիթների մասին է, վորտեղ վառարանի ծուխը դուրս եր գալիս նրա դռնից, ապա — կամ հատուկ պատահանից ու նախասենյակից, կամ խրճիթի դռնից:

**) Սենյակի վառարան աղյուսից շինած:

Քաղքենուն չըջապատող կյանքի կառուցվածքը, վորտեղ «գուփելը» բառը վերջին գերը չի խաղում, ստիպում է նրան այդ տիրապետող սկզբունքը կիրառել նաև այնպիսի կենսական յերևույթների նկատմամբ, վորոնք նա նույնիսկ բոլորովին չի հասկանում, վորոնք չեն ե՛լ մտնում նրա գլուխը: Չարմանալի չէ, վոր ամենքին և ամեն ինչ հայհոյելու այն հաղվաղեպ րոպեներին, յերբ էլ հայհոյանքի նյութ չի լինում, յերբ քաղքենու բերանն է ընկնում խոսակցության համար այնպիսի մի անձեռնմխելի նյութ, ինչպիսին վիճակագրությունն է, «գուփելու» հիմնական սկզբունքը մնում է քաղքենու մտքում: Յեվ նա այդ սկզբունքը դործադրում է այնտեղ, վորտեղ այդ սկզբունքը վոչ մի նշանակություն չունի: Անկեղծ ասած՝ յես չգիտեմ և վոչ մի վիճակագրական «սյունակ», վորը հենց այդ խմաստով մեկնարանվեր մեր գյուղի բնիկ քաղքենու կողմից: Յեվ յես հիշում եմ միմիայն մի դեպք, յերբ պարապությունից սկսված հայհոյանքը, նյութն սպառվելու պատճառով համներով մինչև վիճակագրությունը, հանկարծ դադարեց, վորովհետև բոլորովին հնարավոր չեր հայհոյանքի յենթակա թվի նկատմամբ թեկուզ մի կաթիլ մեղադրանք հայտնել, այսինքն «գուփելը» բառը, վոր հենց այն է՝ «լեզվի ծայրին եր», շասվեց և հայհոյողը լուց:

— Չեմ հասկանում, թե ինչե՛ր են սխում

գրել, — այսպես եր ասում մի անգամ ինձ
այդպիսի քաղքենիներից մեկը, վորը յեկել
եր թեյ խմելու: Մի բանով զբաղվելու համար
նա թերթում եր մեր գավառի «տեսու-
թյունը», վորը հենց նոր եր փոստից ըստաց-
վել, — չեմ հասկանում, թե ինչ հիմարու-
թյուններ են դուրս տալիս:

— Ի՞նչ ե պատահել:

— Ձիու միայն քառորդն ե հասնում յու-
րանքանչյուր ինչ—վոր քառակուսի հողու:
Թույլ տվեք հարցնել, այս ի՞նչ ե նշանակում:

— Ինչպե՞ս թե «քառակուսի հողու» ի՞նչ
եք ասում, Իվան Իվանիչ:

Իվան Իվանիչը նայեց գիրքն ու ասաց. —

— Ե՛հ, սատանան տանի, ուզում եյի ա-
սել վերստուգման յենթակա հողուն*): Բայց
ի՞նչ ե նշանակում ձիու քառորդը: Այդ վո՞րն
ե ձիու չորրորդ մասը: Վո՞րն ե նրա ա-
ռաջին մասը: Այդ ուղղակի ծաղր ե:

— Ինչպե՞ս թե ծաղր ե:

— Շա՛տ պարզ... ուղղակի ծաղր ե և՛
ուրիշ փոչինչ... աղյուսից, հղի կնոջից, ու-
նեոր ոջախից դեռ կարելի յե վորեե ոգուտ
ստանալ ու նույնիսկ գրպանը դնել... Իսկ այժ
ձիու քառորդ մա՞սը. սատանան գիտե, թե
ինչ ե...

*) Յարական Ռուսաստանում «հողիներ» եյին կոչ-
վում հարկատու խավին պատկանող մարդիկ: Վեր-
ստուգման յենթակա «հողիներ» եյին համարվում
այն տղամարդիկ, վորոնք ցուցակադրվում եյին վեր-
ստուգման ժամանակ:

Թեև յես կարող եյի բոլորովին այլ կերպ
հասկանալ այդ «թվերը», վորոնք յենթակա
եյին ամեն տեսակ հայհոյանքի, բայց, ճիշտն
ասած, ապրելով գյուղի բնակիչների հետ,
սովորել եյի նրանց պես քիչ հետաքրքրվել
խոշոր ու մանր, բազմաքանակ այդ գերոնե-
րով, վոր մենք միշտ տեսնում ենք բազմա-
հատոր աշխատությունների աղյուսակնե-
րում: Գուցե լավ մտածելով, յես կարողա-
նայի հակաճառել Իվան Իվանովիչին, բայց
լուրջ մտածելու ցանկության բացակայու-
թյունը և հայհոյանքով սահմանափակվելու
սովորությունը չեյին թողնում, վոր խոսեմ
անհասկանալի թվի մասին:

«Մի քառորդ ձի», — մտածեցի յես և
միացա Իվան Իվանովիչի ծաղրանքին: «Աշ-
խատությունների» հաստ հատորները, ինչ-
պես առաջ, այնպես ել Իվան Իվանովիչի հայ-
հոյանքից հետո հանդիստ նիրհում եյին այն-
տեղ, վորտեղ դրված եյին: Յեվ ամեն անգամ
յես խորը հառաչում եյի, յերբ վերընթեո-
նելով այն ամենը, ինչ վոր կարելի յեր վեր-
ընթեոնել, տրտմությամբ տեսնում եյի, վոր
բացի «աշխատություններից», ուրիշ փոչինչ
չկա կարդալու:

Բայց ահա իմ կյանքում կատարվում ե
բոլորովին անսպասելի հեղաշրջում, — իմ սե-
փական աչքերով տեսնում եմ ձիու քառորդը:
Յեվ այդ ժամանակից խոշոր ու մանր գերոնե-

բով լի «աշխատությունները» արտակարգ նշանակություն ունեն ինձ համար:

II

Այո՛, հիմա յես գիտեմ, թե ինչ է մի քանարդ ձին: Գիտեմ, վոր այդ քառորդը դատարկ բան չէ, վոր այդ կոստորակը չափազանց լուրջ նշանակություն ունի:

Ահա թե ինչ պատահեց:

Յես կարդացի ու վերջացրի մի նոր թարգմանական վեպ, վորը տպված էր հաստ ամսագրերից մեկում: Իմ արամազրությունը շատ ծանր էր: Մի՛ կարծեք, թե գյուղի ընկիւններէ Ղղերի վրա ազդում են կյանքի ա՛յն յերեփույթները միայն, վորոնք պարփակում են մեզ համար սովորական «գճլանքի» եյությունը, թե միայն այդպիսի յերևույթներն են հուզում և անհանգստացնում մեզ: Բոլորովին վոչ: Նայեցեք, մեր դավառական հասարակության մեջ ինչպիսի՞ իրարանցում ստեղծեց թեկուզ «Կոմսուհի Լիզայի ումանը»: Այն ամենը, վորը բացի ծառայությունից, ընտանեկան վեճից և ակումբի բուֆետից, չգիտեր մի այլ յելք, կյանքի մի այլ ընթացք, — այդ ամենը հանկարծ սկսեց «ա՛խ» անել, հառաչել, սկսեց դես ու դեն ընկնել, խոսել ամբողջ ուժով և ամբողջ ձայնով: Հիշում եմ, թե ինչպես հայից ընկած դավառական դեղավաճառը, գիշերվա ժամի յերկուսին դուրս գալով

ակումբից և գտնվելով այնպիսի վիճակում, վոր ստիպված էր իսկույն գրկել լապտերի սյունը, — այնուամենայնիվ կարողացավ գոռալ՝ «հըռաչա՛լի յե»: Այսպես նա շարունակում էր գոռալ կառքում, վորտեղ նրան նստեցրեց քաղաքապահը*:

Այո, մենք է՛լ ենք սիրում յերբեմն լավ ուրախանալ ու տխրել: Այս անգամ ինձ հետ էլ այդպես յեղավ: Վեպը սովորական էր — ծերուկ ամուսին, ջահել կին (դե, իհարկե, մարկիզուհի), հետո, իհարկե, մի յերիասարդ — Անատոլը: Առավջին եջից մինչև վերջինը — փոխադարձ հարաբերություն: Խարեքայություն, վորն արտահայտվում էր նամակներով, աչքերով, իրար ձեռք սեղմելիս: Մի խոսքով, մարդկային ամենահասարակ հրճվանքների ինչ — վոր մի հարատև գողություն, մի դողություն, վորի կարիքը յերբեք ու յերբեք չի զգացել ամսական ութ ուրբլի ստացող և վոչ մի աղախին: Իսկ մարկիզուհի՞ն, — նա լույս — աշխարհում չի կարող ապրել առանց «թուցնելու», առանց «գողանալու»: Ասենք, բանը վեպի մանրամասնությունը չէր, բանն այն էր, վոր յես այդ վեպից ձանձրացա և դուրս գնացի զբոսնելու:

Յես քայլում եյի ձանձրութով, վոչնչի

*) Յարական փոստիկանության ամենաստորին պատնյա:

մասին չեյի մտածում ու հանկարծ պատահ-
մամբ լսեցի.—

— Հենց եղ ե բանը: Ափսոս, վոր ձի չու-
նենք:

Դրանք կնոջ ցավագին խոսքեր էյին: Յեռ
ուղղակի չգիտեմ, ինչու «ձի» բառը լսելով,
հիշեցի Իվան Իվանովիչի հետևյալ ֆրազը.

«Ձիու քառորդ մասը: Ասացե՛ք խնդրեմ,
արդյոք այդ ծաղր չե՞»:

«Գուցե, — մտածեցի յես, — միջին թվով
հենց այդ կնոջն է հասնում ձիու քառորդը:
Հապա նա ի՞նչպես է ապրում մեկ քառոր-
դով...»:

— Բա վ՞ոնց անես առանց ձիու, — յավեց
տղամարդու ձայնը, — առանց ձիու կորա՛ծ ես:

«Հիրավի, ի՞նչ պիտի անեն առանց ձի-
ու, — մտածեցի յես, — ի՞նչ պիտի անեն մեկ
քառորդով»:

Կարծես, մեկն ինձ ասաց, վոր իմ առջև
գտնվողներն ուրիշ բան չեն, բայց յեթե կեն-
դանի մի վիճակագրական կոտորակ, իսկ մի
ակնթարթից հետո յես արդեն բոլորովին
պարզ գիտեյի, վոր տեսնում եմ կենդանի
մարդու կերպարանքով մի կոտորակ, տեսնում
եմ, թե ինչ են այդ զերոները, մեծ ու փոքր
ստորակետերը: Յեվ մի բուռն ցանկություն
զգացի մտենալ այդ կենդանի կոտորակին:

Կոտորակը յերեսնամյա մի կին էր: Նրա
մոտ կանգնած էր փոքրիկ, մեկ ու կես տարե-

կան մի աղջիկ: Նրանք յերկուսով դուրս յեկան
վողորմելի մի խրճիթից, վորը նախասենյակը
անգամ չունեք: Կնոջ և աղջկա դիմաց կանգնել
էր մի մուժիկ, ըստ յերեւոյթին նույնպես մի
միավոր, բաժանված առնվազն տասնյակ տե-
ղական բյուջեների*) վրա, վորովհետև նրա
հաշվառի յուրաքանչյուր քառակուսի վ տնա-
չափի վրա կային չորս յերկուսմանոց ծակեր:
Յերևի նա յել գիտեր, վոր «մի քառորդ ձին»
իսկի լավ բան չէ:

— Ի՞նչ կլինեք, վոր հիմի ձի ունենա-
յինք, — ասաց նա կարոտով:

— Հենց եղ ե, ե՛, դժվար է առանց ձի-
ու, — ասաց կոտորակ-կինը:

— Խոտհարքը չ՞ատ է հեռու:

— Յերկու վերստ կլինի:

— Դու եսպես արա, — մտածելով ասաց
տասի բաժանված մուժիկը, — մի ձեռքով
վերցրու ճաշն ու գերանդին, իսկ փալասն ու
աղջկա կիսամուշտակն ել փաթաթիր ուսե-
րիդ... եղպես շատ լավ կլինի, չե՞:

— Բա աղջիկ՞ս:

— Վոտով կդնա:

— Բորիկ վոտով վ՞ոնց կդնա, են ել յեր-
կու վերստ:

— Եղ ճիշտ է, — ասաց մուժիկն ու սկսեց
դարձյալ մտածել:

*) Համադետական, տեղական, մասնավոր տնտե-
սության յեկամուտների ու ծախքերի նախահաշիվ:

Կոտորակ—կինն ել եր մտածում:
Շուտով այդ կոտորակների մտքերը ձեռ-
վորվեցին այսպես.—

— Ա՛յ թե ինչ արա, Ավդուոյա: Աղջկան
նստեցրու ուսերիդ...

— Բա ինչո՞վ բռնեմ նրան: Մի ձեռքումս
կիսամուշտակը, փալասը, մյուսում—գերան-
դին ու ճաշը: Նա խո մաղերիցս չի՞ բռնեչու:

— Եդ ել ճիշտ է,— խորհելով ասաց մու-
ժիկն ու ելի սկսեց խորը մտածել կոտորակ-
կնոջ պես:

Մուժիկն ըստ յերևույթին ինչ—վոր միտք
հղացավ. նրա դեմքն աշխուժացավ:

— Մնում է ահա թե ինչ անել. հանի՛ր
թաշկինակդ:

— Հետո վ՞ոնց կլինի:

— Հանիր, կաեսնես:

Կինը լաթով կապված ամանը դրեց գետ-
նին, ապա նրա մոտ դրեց նաև գերանդին, կի-
սամուշտակն ու փալասը, արձակեց մեծ թաշ-
կինակը, վորով ծածկել եր կուրծքն ու ծայ-
րերը կապել մեջքի վրա, և ասաց.

— Հետո ի՞նչ:

— Հիմի մտիկ արա,— ասաց մուժիկն,
աշխուժանալով առնվազն հազար տոկոսով,—
հիմի մտիկ արա, թե ինչ հնար կանենք: Կանդ-
նի՛ր ուղիդ:

Նա մտտեցավ աղջկան ու բարձրացրեց
նրան:

— Հապա, հարգելի որիորդ, համեցեք,
վազոն նստիր մայրիկի ուսին... ո՛ւրա:

Աղջիկը վստենալով ու ձեռներով բռնեց
մոր պարանոցից:

— Կամա՛յ Պաշուտկա, կխեղդես ինձ,—
չնչաց մայրը.— ել ի՞նչ կասես:

— Սպասիր, մի վուազիր,— պատասխա-
նեց մուժիկը:— Աղա՛, — ձայն տվեց ինձ,—
խնդրում եմ մի նեղություն քաշես, ես թաշ-
կինակը տաս ինձ, քե՛զ մատաղ, յես չեմ կա-
րող աղջկան թողնել:

Յես վերցրի թաշկինակն ու տվի մուժի-
կին:

— Շատ ու շատ շնորհակալ եմք: Հիմի
մենք ենպես նստեցնենք Պաշուտկային, ինչ-
պես առաջին կարգի վազոնում:

Նա բացեց թաշկինակը, ծալեց անկյունն
անկյան վրա դնելով, գցեց Պաշուտկայի վրա
և թաշկինակի ծայրերը կապեց մորն այն-
պես, վոր նա ուղղակի անցնում եր մոր թևերի
ու պարանոցի տակից և վերջինիս վրա կապ-
վում այնքան հաջող, վոր Պաշուտկան, կար-
ծես, բարձի վրա յեր նստել:

— Հմ, վոնց վոր չծխողների վազոն զինի:
Գնացքը կանգնում է տասնհինգ բուպե, բու-
ֆետն ել իրա կարգին,— հրձվանքով բացա-
կանչեց մուժիկը.— մի՛ վախենա, Պաշուտկա,
թո՛ղ թաթիկներդ, ազա՛տ նստիր...

Պաշուտկան ազատ թողեց թաթիկները,

գույն զգուշութեամբ, բարակ լարի վրա պահպանում եր իր հավասարակշռութիւնը, բաժանական բարձր գտնվելով գետնից և դիտող ամբոխից: Չե՞ վոր նա ել բեռնված եր վոչ պակաս, քան այս կինը, և, ըստ վիճակագրական տվյալների, նա վայելում եր 00 հայրական խնամք, 00 մայրական սեր, և այնուհետև արդեն ամբողջ թվերով գալիս եր անտրեպրենյորները*) ու տերերի ազահուլութիւնը, իսկ տասնյակավոր թվերով նա ամեն ըոպէ զգում եր գիշատիչ հայացքները գիշատիչ մարդկանց, վորոնք պատրաստ էյին սեփական հաճույքի համար հափշտակել նրա միտն ու արյունը: Այո, նա պետք է շատ և շատ զգուշ քայլեր լարի վրա:

Կոտորակային թիվը, վորը կին եր կոչվում, շարունակում եր գնալ, յերբեմն խիստ անհամբերութեամբ գոռալով աղջկա վրա.

— Հերի՛ք ե մազերիցս բռնես: Խո վայր չե՞ս ընկնելու, ել ի՞նչ ես շարութիւն անում:

— Ծ՞անր ե քեզ համար, — վերջապես, ասացի յես, ցանկանալով պարզել այդ կոտորակի գոյութեան մանրամասնութիւնները:

— Իհարկէ, ծանր ե, — ասաց կոտորակը, բայց առանց վորևէ զայրույթի. — ախ, ինչ էլինի մի ձի ունենայինք... հիմի խոտը հնձել է պետք, առանց ձիու դժվար կլինի:

*) Չեռնարկուների:

— Խոտհարքը դեռ շատ ե հեռու:
— Դեռ շատ պիտի գնանք... մենք արտը վերցրինք առանց վիճակահանութեան, հեռու տեղում, վորպեսզի ձի... մի՛ չանգոխի, հիմար, չասացի՞ քեզ...

Աղջիկը սկսեց լալ, բայց մայրը չեր կարող ժամանակ վատնել նրան հանգստացնելու համար: Նա քայլում եր և կցկտուր խոսքերով (նրա համար դժվար եր խոսել) պատմում եր ինձ իր դրութիւնը:

— Վիճակահանութեամբ բաշխվող հողերը մոտիկ են ու լավ, բայց քիչ են մեզ համար... Մենք առանց վիճակահանութեան վերցրինք հեռու տեղերը, վորտեղ մացառուտ ել ե բսնում: Վիճակահանութեամբ տրվող հողերի դիմաց սրանք յերկու անգամ ավելի յեն ընկնում մեկ հոգուն... Վիճակահանութեամբ մի հոգուն...

Նրա պատմածը յուրաքանչյուր մեկ-յերկու բառից հետո ընդհատվում եր ծանր ջնշառութիւնից: Այսպես նա պատմեց նաև այն մասին, վոր նրանք արդեն ձիասարք ել ունեն:

Այդ ձիասարքը պատահամբ է ընկել նրանց ձեռքը: Ուղղակի աստիճան է տվել: Նրանց մոտ յերկու տարի ապրել է մի աղքատ պառավ, վորի թոռը Պետերբուրգում թամբազործութիւնը*) եր սովորում: Յե՛վ ասա, յերբ թոռն սկսել է ինքնուրույն աշխատել, իր մոտ է կանչել պառավ տատին ու նրան պա-

*) Ձիասարքի իրեր, թամբեր պատրաստելու արհեստ:

հելու համար իրրև շնորհակալութուն, մեծ
զեղջով ուղարկել է մի լրիվ ձիասարք: Վեր-
ջինիս արժեքը դեռ չի վճարված, կվճարվի
այն ժամանակ, յերբ խոտը ծախեն: Հենց այդ
ժամանակ ել կարելի կլինի «մտածել» (ա-
ռա՛յժմ) և ձի ունենալու մասին: Խոտի բանն ել
դեռ մի քիչ դժվար է, ինչո՞վ պիտի տեղա-
փոխվի (նրանց ընդամենը մեկ քառ^որդ ձի յե
հասնում): Իսկ յեթե խոտի բերքը շատ լինի,
ուրեմն հենց դաշտում հարկավոր կլինի ծա-
խել, այնքան եժան, վոր ձիու մասին կարելի
կլինի մտածել միայն մեկ տարուց հետո:

Լսելով կնոջ այդ կցկտուր, շնչահեղձ
խոսքերը, յես յերբեմն մտածում եյի մոտե-
նալ և ոգնել նրան: Սակայն այն «գիտական
մեթոտը», վորին յես աշխատում եյի հետեւել
իմ դիտողությունների ժամանակ, կասեցնում
էր իմ այդ մտադրությունը: Մի անգամ կինը
նույնիսկ կանգ առավ, հազաց, բայց յես
այնուամենայնիվ մնացի գիտական հողի վրա,
— չմոտեցա նրան և չխախտեցի վիճակագրա-
կան «եջի» թվերի ճշտությունը: Եջն այնպես
էլ եջ մնաց, առանց վորևէ փոփոխության,
իսկ կինը հազաց ու շարունակեց գնալ, պահ-
պանելով իր հավասարակշռությունը:

Վերջապես, մենք հասանք խոտհարքը:

Յածրադիր դաշտում, վորը ծածկված էր
թփերով ու մացառուտներով, բավական մեծ
տարածության վրա գտնվում էյին խոտի
փոքրիկ դեղերը, վորոնք մեր վայրերում
«կույտեր» են կոչվում: Թփուտների միջև յե-
ղած բացատներում և այլ, մերկ տեղերում
յերևում էյին այդ փոքրիկ դեղերը: Ահա հենց
այդ «կույտերը» պետք էր տեղափոխել ու
դարսել մի քանի դեղեր, կամ միայն մի մեծ
դեղ, վորը միշտ մարագի յե նմանվում: Այդ
մեծ դեղը ներքեից, մի ծայրից մյուսը սա-
ժենով չափվելով, ծախվում է գնորդներին:

Կանգ առնելով խոտհարքում, կինն ըզ-
գուշությամբ նստեց գետնին, զգուշությամբ
վայր դրեց իրերը, ինքն արձակեց մեջքի վրա
կապված թաշկինակը, իջեցրեց Պաշուտկա-
յին: Նա ամբողջովին քրտնած էր, մազերը
կպել էյին թշերին ու ճակատին: Մի քանի
րոպե նստած էր լուռ, հանգստանալով ու
սրբելով դեմքի ու պարանոցի քրտինքը: Պա-
շուտկան հրում էր նրան և ինչ-վոր բան էր
ուզում, բայց մայրն այնքան հոգնած էր, վոր
ուշադրություն չեր դարձնում մանկան վրա:
Յես հարմար տեղ գտա թփի տակ, ստվերի
մեջ, սկսեցի ծխել և շարունակել իմ ուսում-
նասիրությունը:

— Այլ-դե-ե՛յ . . . Այլ-դե-ե-ե՛յ, — բար-

ճրածայն կանչեց կինը, և շուտով թփերից դուրս յեկավ մի մուժիկ, փոցխն ուսին:

Նա հոգնած քայլերով մոտեցավ կնոջը, բռնեց դեպի իրեն վազող Պաշուտկայի ձեռները, նստեց գետնին և ամբողջ ընտանիքն սկսեց ուտել, նախապես խաչակնքելով:

Ուտում եյին լուռ, համարյա չեյին խոսում: Ուտում եյին և միևնույն ժամանակ հանգստանում: Կարծատե եր ճաշը, կարծատե եր հանգիստը:

— Չլինի՞ թե անձրև գա, — ասաց Ավդեյը, նայելով յերկնքին, — հրես, քամին հարավից ե փչում: Քանի անձրև չկա, գործն առաջ տանենք...

Նա վեր կացավ, դարձյալ խաչակնքեց մի քանի անգամ, հետո գնաց անտառ, վորտեղից շուտով լսվեց կացնի հարվածը: Այդ ժամանակ մայրն աշխատում եր գրկի մեջ ուրորելու քնեցնել Պաշուտկային, բայց վերջինը թարսի նման ճվում եր, կամակորուժյուն անում և ինչ-վոր բանի վրա դանգատվում: Յերբեմն մոր հորդորանքներում հնչում եր Ղդային մի շեշտ, — նա չեր կարող Պաշուտկայով զբաղվել, ձեռները ծալած նստել: Նա պետք ե դժվար աշխատանք կատարեր:

— Չի քնում գրողի տարածը, — ասաց նա Ավդեյին, յերբ վերջինս դուրս յեկավ անտառից:

Ըստ յերևույթին, այդ հանգամանքը շատ տխրեցրեց Ավդեյին: Ուսի վրա յերկու մեծ

ձող պահած, վորոնք բերել եր անտառից, նա մտադրաղ կանգնեց կնոջ առաջ և նայեց Պաշուտկային:

— Գուցե սրան մենակ՞ թողնենք, — տատանվելով հարցրեց նա կնոջը:

— Իհարկե մենակ պիտի մնա... թեկուզ ել լաց լինի, ի՞նչ արած... լաց լինի, թե վոչ մեկ ե, ուրիշ ճար չկա...

— Վոչի՛նչ, — մեղմորեն ասաց հայրը, նստելով Պաշուտկայի մոտ, — Պաշուտկայն, նստիր ու մտիկ արա, թե ինչ պիտի անենք յես ու մայրիկը... լա՞վ: Ա՛յ, մենք ետեղ ենք, հեռու չենք... հանգիստ կնստես, հա՞: Հենց վոր տուն գնաք, նվեր կտամ մի սաղ պլիկ կտամ, լա՞վ:

Պաշուտկան կամացուկ ինչ-վոր բան թո՛ւմեց:

— Ա՛յ, ապրես: Դե արի յես քեզ պաչեմ, թուժուչիկա... Ե՛հ, Ավդուտյա, գնանք:

Պաշուտկան կատարեց իր խոսքը: Նա հանգիստ նստած եր, վորովհետև հայրիկն ու մայրիկը հեռու չեյին և նրա աչքերի առաջ իրենց գործն եյին անում: Իսկ այդ գործը դժվար եր...

— Առանց ձիու հոգիներս դուրս են դալիս, — դառնությամբ ասաց Ավդեյը:

— Դե լավ, եղ խո գիտենք, — բավական խիստ ասաց կինը, չջանկանալով դատարկաբանություն անել և, ըստ յերևույթին,

ամբողջ ուժը լարելով ծանր աշխատանքի համար, — ձողն անցկացրու խոտի տակ:

Վորովհետև ձիու քառորդով հընարավոր չէ խոտը տեղափոխել, ուստի մեր կոտորակները խոտի յուրաքանչյուր «կույտի» տակ պիտի անցկացնեյին յերկու ձող, բռնեյին դրանց ծայրերից, ինչպես պատգարսկ, և, բարձրացնելով չորս փթից վոչ պակաս ծանրությունը, տանեյին այնտեղ, վորտեղ պիտի լիներ խոտի մեծ դեզը:

Ձողերը դրվեցին խոտի տակ: Չորս փութանոց կույտի ծանրությունից նրանք խրվում էյին փափուկ, ճահճային հողի մեջ:

— Դե՛հ, որհնյալ ասոված, — ասաց Ավդեյը, կանգնելով առջևից: Կուանալով, նա յետ տարավ ձեռները, բռնեց ձողերի ծայրերից և, դեռ չբարձրացրած ու այդպես կրոնցած մնալով, ասաց, — Ավդոտյա, հանկարծ չվերցնես, կամաց, դեուշությամբ...

Ավդոտյան գիտեր գործի վողջ դրժվարությունը և աշխատում էր ճարպկություն գործ գնել, դժվարը բարձրացնելն էր, իսկ հետո հարկավոր էր ամուր բռնել ձողերից չորս փութ ծանրությունը չեր պոկի նրանց թևերը: Յերեք անգամ նրանք յերկուսն ել կռացան դեպի կույտը, փոխելով իրենց տեղերը, փորձեցին բարձրացնել, կամաց—կամաց խոտը տեղահան յեղավ, սոկվեց թաց հողից: Վերջապես, ճիգ թափելով, նրանք բարձրաց-

րին «պատգարակը»: Ավդոտյայի համար այդ առանձնապես դժվար էր և պահանջում էր, վոր նա ուղղակի հաշմի իր մարմինը: Ըստ յերևույթին, նրա ուժերից վեր էր միանգամից բարձրացնել, և նա ձողի մի ծայրը դնելով ծնկին, յերկու ձեռքով բռնեց մյուս ձողի ծայրը, բարձրացրեց, մեկ ձեռքն ազատեց ու նրանով բռնեց ծնկի վրայի ձողը: Վերջապես, յերկուսն ել բարձրացրին բեռն ու տարան: Նրանց մարմինները լարի նման ձգված էյին:

Լարի պես ձգված, գնում է գյուղացին արորի յետևից: Նա իբր թե սոսկ գնում է, և ձեզ համար, դիտողի համար չկա վոչ մի ծանրություն այդ քայլվածքում: Սակայն ավելի՛ մոտեցեք նրան, նայեցեք այդ մեջքին, վորը, կարծես, չի կարող կռանալ, — նա ամբողջովին դողդողում է: Չկա նրանում անգամ գնդասեղի գլխիկի չափ մի տեղ, վորը չդողդողա ամենալարված ճիգերից: Հարկավոր է պահել շունչը, հավաքել բոլոր ուժերը, սանձել յուրաքանչյուր մկանը, վորը տառապում է իր հաղթահարած ծանրությունից, ստիպել նրան, վոր դժվար գործ կատարի, ամենաչընչին ազատություն չտալ նրան, և ահա թե ինչու արտում հաստատուն քայլերով գնացող մարդը, վորն այնքա՛ն հանգիստ է թվում, իսկապես յուրաքանչյուր իր քայլն անում է ջղերի սարսափելի լարվածությամբ, այնպիսի լարվածությամբ, վոր արտի ծայրը

հասցնելուց հետո, միայն կարելի յե ազատ շունչ քաշել: Սակայն իսկական դժուրացիներ շունչ առնելու համար չի կանգնում արտի ծայրին, այլ շարունակում ե իր լարված աշխատանքը, գիտենալով, վոր, յեթե թեկուզ մի րոպե հանգստանա, կթուլանա և հետո ավելի դժվար կլինի:

Ուժերի հենց այդպիսի սաստիկ լարվածությամբ Ավդեյն ու Ավդոտյան բարձրացրին ու տարան խոտի չորս փթանոց կույտը: Նրանցից յուրաքանչյուրի մարմնի ամենաչրնչին մասնիկը ձգված եր լարի պես: Իհարկե, նրանք յերկուսով հետո «զոռ կտան» և իրենց ջղերով կանեն այն, ինչ վոր չի կարելի անել իսկական ուժով. բայց այժմ յես, կանգնած լինելով զուտ գիտական տեսակետի վրա, ուղղակի դժվարանում եյի դիտել այդ աշխատանքը, վորն առյերևութ բոլորովին հեշտ եր թվում:

Մի կողմ թողած այն ծանրությունը, վոր նրանք պետք ե կրելին առանց այն ել հնձելուց հոգնած ձեռներով, նրանց աշխատանքի հաջողությունը հենց սկզբից խանգարում եր Պաշուտկան: Քանի դեռ հայրն ու ժայրը յերևում եյին, նա լուռ եր, շարունակ նայելով նրանց: Բայց յերբ քայլեցին ու Պաշուտկան տեսավ, վոր նրանք հեռանում են, սկսեց արտասուվոր մի լաց: Յես տեսա, վոր Ավդեյն ու Ավդոտյան փորձեցին յերեսով

դառնալ դեպի յերեխան, նայել, իմանալ, թե ինչ պատահեց նրան: Սակայն խոտի կույտը ամուսնու և կնոջ ֆիզիկական ուժից և վոչ մի կաթիլ չեր ուզում զիջել, և Ավդեյն ու Ավդոտյան կարող եյին միայն արագացնել իրենց քայլերը, այսինքն ավելի շատ լարել իրենց ուժերը, բայց չեյին կարող կանգ առնել:

Մի քանի րոպեյից հետո, յերբ Պաշուտկայի լացը տարածվում եր ամբողջ դաշտում, յես տեսա, վոր այդ լացը ծնողների համար չմնաց ձայն բարբառո հանապատի: Ավդեյն ու նրա կինը, ուղղակի գլուխները կորցրած, անտառից վազում եյին դեպի Պաշուտկան: Դեռ նրան չհասած, ծնողները նույնիսկ դեն գցեցին ձողերը և սարսափելի վախեցած նետվեցին դեպի աղջիկը:

— Վա՛յ, եղ ի՞նչ ե քեզ կծել, — գոչում եր Ավդեյը:

— Չլինի՞ թե գարշելի ոճն ե կծել, — հեի-հե ասաց Ավդոտյան և ընկնելով գետին, Պաշուտկայի մոտ, սկսեց դիտել նրա մերկ վտանները:

— Սատանայի տեղեր են: Քանի՛ քանի թունավոր ու զգվելի իժեք կլինեն ետեղ: Հը՛, խո չե՞ն կծել:

— Վոչինչ չի յերևում... ել ի՞նչ ես բուռում, — հուզված ասաց Այդոտյան և շրմփացրեց Պաշուտկային:

— Դե լավ... ասաց Ավդեյը, — վո՞նց անի յերեխան, մենակ ե մնացել... վախեցել

ե. . . յես ել վախեցա, կարծեցի, ոճն է կծել:
Չե՞ վոր մարդ մեռնում է եդ գարշելիների
կծելուց: Դու ինչո՞ւ յես յերեխայի վրա բար-
կանում, չե՞ վոր վորքրիկ ե. . . ո՞Ք, ձի՛ չու-
նենք, ձի: Յեթե ունենայինք, խոտը կբար-
ձեյինք, դու ել կնստեյիր սայլի վրա, կեր-
գեյիր. . . Ե՛հ, ի՞նչ անենք, ուղենք-չուղենք,
Պաշուտկային պետք է վերցնենք մեզ հետ. . .
հնձած դաշտում վո՞նց պիտի քայլե բորիկ
վոտներով, իսկ յեթե թողնենք, լացը սիրտնե-
րս կկտրատի. . . Ե՛հ, ուրիշ ճար չկա, Ավ-
դոտյա, պետք է վերցնենք՞ մեզ հետ, թե չե,
— հարցրեց Ավդեյը:

Չսպասելով Ավդոտյայի սլատասխանին,
Ավդեյը բռնեց Պաշուտկայի թաթիկը և տա-
րավ դեպի խոտի կույտը: Նրանք ձողերը
դնում էյին կույտի տակ, իսկ Պաշուտկան
նստած եր գետնին: Յերբ ձողերն արդեն դըր-
ված էյին, Ավդեյը մոտեցավ խոտին, նրա
վրա փոս սարքեց, հետո մոտեցավ Պաշուտ-
կային, վերցրեց նրան ու տարավ դեպի կույ-
տը:

— Հապա՛, թութուչիկս, նստիր Էստեղ,
փոսի մեջ. . . միասին կե՛րթանք, լա՞վ:

Պաշուտկան ինչ-վոր թոթովեց:

— Դե՛հ, հանգիստ նստիր:

— Ի՛հ, ցավը քեզ տանի, — ասաց հոգ-
նատանջ Ավդոտյան:

— Ե՛հ, վերցնենք խոտը. . .

— Հողե՛մ լալկան գլուխդ, իսկի հանգիստ
չես թողնում:

Ու ելի ամուսինները կուսան բեռը բար-
ձրացնելու, ելի՛ յերկու-յերեք անգամ փո-
խեցին տեղերը, իսկ այս անգամ վախենում
էյին նաև Պաշուտկայի համար, — չլինի՞ թե
վայր ընկնի: վերջիվերջո ջղերի վիթխարի
լարվածությամբ նրանք վերցրին բեռը: Բացի
ձողերի ու խոտի ծանրությունից, ավելացավ
նաև Պաշուտկայի ծանրությունը: Ի՞նչ արած:
Խեղճերին ձիու միայն մի քուռակ եր հաս-
նում, — ուստի նրա ուժի պակասորդը պետք է
իրենց վրա վերցնեյին:

V

Ինչպես ասել եմ, յես շարունակ ինձ պա-
հում էյի խիստ գիտական մեթոդին հետե-
լով: Բայց յերբ ըմբռնեցի, թե վորքան ծանր
եր իմ աչքով տեսած աշխատանքը, զգացի,
յսօր հազիվ թե կարելի լինի վորևե բանով
լրացնել վիճակագրական կոտորակի առանց
այն եչ բարդ բովանդակությունը: Ել ի՞նչ
կտրելի յե ավելացնել այդ կոտորակը բա-
ցատրելու համար, — հարցնում էյի ինքս ինձ
և ուղղակի վերջ կտայի գիտական տեսակետի
վրա մնալու իմ խստությանը, յեթե իրոք
կարելի լիներ մի վորևե բան ավելադնել տե-
սածիս: Բավական եր, վոր յես իմ տեսած դե-
պերի թիվը բազմապատկեյի յերկու մարդկա-

յին եյակների ուժով, վորպեսզի իսկույն դա-
դարեցնէյի իմ հետազոտությունը:

Յե՛վ իսկապես, յես չկարողացա շարու-
նակել դիտողություններս: Գնացի տուն...
Ե՞նչ կարող եմ իմանալ գյուղում ապրելով:
Սակայն այն թվերը, վորոնց նկատմամբ յես
մինչև հիմա անտարբեր եյի և վորոնք անըս-
պասելիորեն տեսա մարդկային կերպարան-
քով, — այդ թվերը կողնեն ինձ հասկանալու
մարդկային միավորներին ու կտտորակները:
Յե՛վ այդ ժամանակից սկսած՝ յես նվիրվեցի
վիճակագրության...

Չ Ե Բ Ե Ր Ի Գ Ր Բ Ո Ւ Յ Կ Ը

(Եպիգոդ ապառքապարտների կյանքից)

Վաճառական ու գործարանատեր իվան
Կուզմիչ Մյասնիկովը, վերջացնելով գործե-
քը, վորոնց համար նա հաճախ գալիս եր նա-
հանգական քաղաք, վերադարձավ կեղտոտ
հյուրանոցի կեղտոտ համարը, հրամայեց
պատրաստել ձիերն ու ինքն ել պատրաստ-
վեց մեկնելու:

— Իվան Կուզմիչ, ինչո՞ւ քիչ մնացիք
մեզ մոտ, — ասաց հյուրանոցի ծառայողը,
ողնելով իվան Կուզմիչին, յերբ վերջինս հա-
վաքում եր իր սակավաթիվ իրերը. — մեր քա-
ղաքում բոլորովին չգրոսնեցիք...

— Հետո կգրոսնեմ... փառք աստծո,
դոնե ազատվեցի:

— Ամե՞ն ինչ բարեհաջող վերջացրիք...

— Ամեն ինչ... լավ ե... հապա տես այս
բանը:

Մյասնիկովը բաճկոնի տակից հանեց

Ծառայողին տվեց մի ինչ-վոր փոքրիկ գրք-
քույկ: Մառայողը տարակուսելով վերցրեց
գրքույկն ու յերկար, նույն տարակուսանքով,
դիտել սկսեց:

— Այս ի՞նչ բան է, — վերջապես հարցրեց
նա:

— Այս, սիրելի բարեկամ, — ինքնաբա-
վականութեամբ և ուրախ դեմքով ասաց Մյաս-
նիկովը, — այս բանն արժե տասնհինգ հազար
ռուբլի, այ՛ թե ինչ:

— Այս փոքրիկ ճա՞նճը, տասնհինգ հա-
զար...

— Այո, այո, ճանճը, տասնհինգ հա-
զար... ի՞նչ էս կարծում, ի՞նչ բան է:

— Բայց չե՞ վոր այս հասարակ թուղթ
ե... նման է գրքի... այստեղ բոլորովին փող
չկա...

— Հենց լավն էլ այդ է. արի ու իմացիր,
վոր այստեղ փող կա... ղուտ թուղթ, թուղթ
է, բայց տասնհինգ հազար է կշռում... կոչ-
վում է չեք:

Այս խոսքի վրա ծառայողը շուռ տվեց
գրքույկը, դիտեց մյուս կողմը և, վոչինչ չը-
հասկանալով, աչքերը հառեց վաճառակա-
նին:

— Այ թե ինչ... կարելի յե սրանից
կարել մի թերթիկ և իսկույն փող ստանալ...
փորձեց բացատրել Մյասնիկովը, և, վորով-
հետև ծառայողը դրանից էլ վոչինչ չըհաս-

կացավ, ուստի չեքերի գրքույկի տերն սկսեց
մանրամասն պատմել բանկային գործերը:
Ձի կարելի ասել, վոր այդ գործերի շարա-
գրությունը, վոր յերկար տևեց, ծառայողի
համար պարզեց գրքույկի նշանակությունը:
Մառայողը շարունակում էր գրքույկը պա-
հել իր ձեռներում, յերբեմն ուշադրութեամբ
դիտելով այն: Այնուամենայնիվ, յերբ վա-
ճառականը, վերջապես, ավարտեց իր ճառը,
ծառայողը հազոց հանեց և մտազբաղ ասաց.

— Այո՛, այո՛, փոքրիկ բան է, բայց ինչ-
քա՛ն շատ փող է կլանել:

Այս արտահայտությունը շատ դուր յե-
կավ չեքերի գրքույկի տիրոջը:

— Ճիշտ է, հրաշալի՛ գրքույկ է, ինչ-
քա՛ն փող է կլանել:

— Տասնհինգ հազար, — շարունակեց ծա-
ռայողը, — չե՞ վոր առաջվա տարիներում
այդ մի ամբողջ գյուղ էր, այն էլ քանի՛
գյուղացիներով, անտառներով... Յեվ այս-
պիսի ճանճը կուլ է տվել այդ բոլորը:

Մառայողը խորին տարակուսանքով շար-
ժեց գլուխը և գրքույկը տվեց վաճառակա-
նին, վորը դարձյալ ինքնաբավականություն
արտահայտեց և գրքույկը դրեց բաճկոնի
դրպանը:

— Ո՛ր, մեղավոր մարդ, — հայտնի չէ, ին-
չու մտածեց ծառայողը:

Սոսակցությունն ընդհատեց կառապանը,
վորը հայտնեց, թե ամեն ինչ պատրաստ է:

II

Մի ժամ հետո կառքը սլանում էր գյուղական ճանապարհով և հետզհետե հեռանում քաղաքից: Նրա մեջ նստած էր Մյասնիկովը, վորը հագել էր տաք, դառան մորթով պատած իր մուշտակը (աշնան գիշերվա հնարավոր ցրտից պաշտպանվելու համար): Իվան Կուզմիչը ննջում էր, գլուխն օրորելով աջից ձախ և առջևից յետ: Յերբեմն նա շոշափում էր կուրծքը, ստուգելով գրքույկի ներկայությունը: Ամեն անգամ, յերբ մատները դիպչում էին գրքույկին, հայտնի չէ, ինչու նա հիշում էր հյուրանոցի ծառայողի գարմանք արտահայտող խոսքերը, վորոնք աշխուժացնում էին իրեն և ստիպում էին անկամա վերհիշել, թե ինչ է պարունակում գրքույկը: Յեվ վորքան նա սյարզ էր պատկերացնում այդ հազարների բաղկացուցիչ մասերը, այդ գրքույկը, վորն այնպե՛ս գարմանալի կերպով կլանել էր այդ հազարները, այնքան քիչ էր ցանկանում քնել և ինչ—վոր ձանձրություն էր գգում:

Մի անգամ Իվան Կուզմիչը նույնիսկ հառաչեց:

Ինչո՞ւ: Մի՞թե իսկապես գրքույկն այնքան շատ դրամ է կլանել: Մյուս կողմից

մի՞թե Իվան Կուզմիչն իրոք այնքան շատ աշխատանք է թափել այդ գրքույկի վրա, վոր հառաչանքին հետևող այդ միտքը, թե նա աշխատանք է թափել, բոլորովին հանգրստացրեց նրան, այնչափ հանգստացրեց, վոր նա այլևս հոգոց չէր հանում և շուտով քնեց:

Անհրաժեշտ է լավ ծանոթանալ Իվան Կուզմիչի և նրա գործունեյության հետ, վորպեսզի պատասխանենք չէքերի գրքույկի շուրջը խոնված բոլոր հարցերին:

Ինչպես ասացի, Իվան Կուզմիչն ուներ վաճառականի կոչում, թեև վոչինչ ընդհանուր չուներ «վաճառականի» այն տիպի հետ, վորը ծանոթ է ընթերցողին, և վերջինս նրան տեսել է թե՛ խանութում և թե՛ բեմի վրա: Իվան Կուզմիչն իր կերպարանքով, հայացքներով և գործունեյության յեղանակով բոլորովին նման չէր հին տիպի «վաճառականին»:

Ով գործ է ունեցել հին վաճառականի հետ, նա կասի, վոր այդ վաճառականն ապրում էր խաբերայությամբ, իր հարստությունը ձեռք էր բերում կեղտոտ ճանապարհներով: «Կեղտոտ հարուստ» բառերը նույնքան կազեն հին վաճառականին, վորքան «խաբիր, վոր ծախես» ասացվածքը—նրա գործունեյությունը: Նրա մեջ ամեն ինչ խաբերայություն էր: Սովորաբար նա ամուսնանում էր վոչ թե՛ կնոջ, այլ փողի սնդուկի հետ*), բայց

*) Ամուսնանում էր մեծ օտիտ ստանալու համար:

ձևանում եր, վոր ինքը ընտանիքի տեր մարդ է և ապրում է աստվածահաճո կերպով, գիտենալով, վոր իր ընտանիքում բոլորը կեղծում են ու ստում, ինչպես ինքը: քաղաքավարությունն ու փաղաքշանքը, վորոնցով նա զիմամբորում էր իր խանութը յեկողներին, ուրիշ բան չեյին, բայց յեթե գնորդի «աչքերը կապելու» միջոց, վորով նա «սաղացնում էր» փթած ապրանքը, կամ մի վերջուկ պակաս չափում, յերբեմն էլ մի ամբողջ արշին, յեթե հաջողվեր... Հին վաճառականի մասին այսպես եյին մտածում բոլորը, այսպես էր մրտածում նաև ինքը, վորովհետև, թեպես նա հաճախակի մեծ կապիտալներ էր վաստակում, թեպես հաճախակի նրան հաջողվում էր «խաբել մուշտարուն», բայց իր հոգու խորքում նա զգում էր, վոր իր գործը «մաքուր չէ», վոր ամեն բոպե նրա գիմակը կարող են պատռել և նրա հետ խոսել որենքով և բացի այդ, «հանդերձյալ կյանքում» ևս բանը լավ չի լինի: Ահա թե ինչու հին վաճառականը իր խորին պարտականությունն էր համարում «վոչինչ չխնայել» աստծո տաճարին, խեղդել իր խղճի ձայնը՝ յեկեղեցուն նվիրելով հարյուր փթանոց մի զանգ, կամ տեղական սրբապատկերին նվիրելով մեկ փթանոց կերոն, վորը սովորաբար ձեռքում բռնած, հեիհև, քրտնաթոր անցնում էր յեկեղեցում գտնվող ամբոխի միջով, մարդկանց հրելով աջ ու ձախ: Աստը-

ծո տաճարին տված գոհողությունը հանգըստացնում էր նրա հոգին, վորն զգում էր, թե ինքն այնքան էլ մաքուր չէ: Բայց այդ նվերները հազիվ թե նրան կարողանային հանգըստացնել անողորմ որենքի նկատմամբ, վորի առաջ չէր կարելի վորևէ կերոն վառել և վորը զանգի կարիք չէր զգում: Յեվ իսկապես, որենքը, փողոցի հերթապահ վոստիկանից սկսած մինչև նահանգապետը, շարունակ թունդ սպառնալիք էր հին վաճառականի գլխին: Վաճառականը կթի կով էր այն բոլոր մարդկանց համար, ովքեր իշխանության վորևէ ներկայացուցիչ եյին: Նա կաշառքներ էր տալիս, աղուհաց էր մատուցում, նվերներ ուղարկում, ստորագրում էր այն այբոմներում, վորոնք հասարակության կողմից մատուցվում էյին մայրաքաղաքից յեկած վորևէ նշանավոր անձնավորության, հրավառություն էր կազմակերպում «ի պատիվ...», փողով մասնակցում էր ինչ-վոր ալգրիայի*), վորը տեղի յեր ունենում «հոգուտ» և այլն, էլ չխոսենք այն մասին, վոր գաթան և համեղ նախաճաշը, վորոնք տրվում էյին հրավերվածներին ու անկոչներին, անպակաս էյին նրա սեղանից: Յեվ այդ նախաճաշերին միշտ պետք է լինեյին ամենահրաշալի խավյար և ա-

*) Եժանագին, մատչելի վիճակահանություն, վորի ժամանակ խաղարկությունը տեղի յե ունենում ասումն առնելուց անմիջապես հետո:

կան շահերից զրոյված, բայց այնուամենայնիվ հաց և տալիս ուրիշներին, կյանք և տալիս «մեռած տեղերին» և կապիտալնե՛րը, ինչպէս գրվում է լրագրերում (վորոնց հետ մասամբ ծանոթ է Իվան Կուզմիչը),—կապիտալնե՛ր, վորոնք, լրագրերի ասելով և Իվան Կուզմիչի համոզմունքով, աստված գիտե, թե ինչքան պիտի քնեյին, յեթե նա Մյասնիկովը, գրանք չ'ոգտազործեր: Իվան Կուզմիչի այդ համոզմունքը հաստատում են հասարակական կարծիքը, մամուլի կարծիքը և այն իսկական աղքատությունը, վորի մեջ նրա կապիտալնե՛րը, նրա հացն իսկական բարեգործություն են հանդիսանում:

Ահա թե ինչու նրա նայվածքը համարձակ է ու պարզ, ահա թե ինչու նրան հարկավոր չէ վոչ պոչը խաղացնել, վոչ ել վախենալ. նա գործում է որենքի հիման վրա: Յեվ այս պատճառով Իվան Կուզմիչը բոլորովին կարիք չի զգում մեկ փթանոց վոսկեզոծ կերտն զոհաբերել տեղական սրբապատկերին և զբանով հանգստացնել իր խիղճը: Այդ խիղճը հանգիստ է, վորովհետև Իվան Կուզմիչը «ուղղակի շրջանառության մեջ է դնում իր կապիտալները», իսկ այդ արդելված չէ և աստվածաշնչի մեջ այդ մասին վոչ մի սարսափելի բան չի ասված: Ահա թե ինչու նաև այն ծխի յեկեղեցու սպասավորները, վորին պատկանում է Իվան Կուզմիչը, նրանից վոչ մի Ֆինանսա-

կան քաջալերանք չեն սպասում, մի անգամ ընդմիջտ համոզվելով, վոր այստեղ «քելեխ» սպասելն իզուր է: Գործելով որենքի հիման վրա, Իվան Կուզմիչը բոլորովին հանգիստ է նաև այս կողմից, լավ գիտենալով, վոր վոչվոք չի համարձակվի նրան ձեռք տալ. նա ունի պահանջվող արտոնագրերը*) բոլոր տալիքները վճարել և լիովին: Առանց շողոքորթելու, առանց վախենալու, վոչ հեռին դռնից, վոչ գաղտնի կերպով, մութ անկյունում և կաշառքը «ձեռի մեջ խոթել», այլ ուղղակի «վճարել և», տվել է «հասանելիքը»: Յեվ դրա շնորհիվ, իշխանությունը վոչ միայն չի համարձակվի նրա վերաբերմամբ բռնել այն սպառնական դիրքը, վոր շարունակ բռնում էր հին տիպի վաճառականի հանդեսը, այլև հոգեկորականության նման գիտե, վոր այստեղ ել «խփել չէս կարող», և Իվան Կուզմիչի վերամերմամբ իրեն պատկանելի հեռավորության վրա յե պահում: Մի խոսքով, նա գիտակցում է, վոր կապիտալն ուժ է, վոր հիմարություն է նրան սնդուկում պահել, վոչ այդ կապիտալը պետք է շրջանառության մեջ դնել, վոր կարելի յե գնել ու վաճառել այն ամենը, ինչ վոր գնվում ու վաճառվում է, վոր շահույթ ստանալը նույնպէս միանգամայն թույլատրված է: Այս ամենը խիստ աարբե-

*) Իշխանությունից ստացած վկայական, վորով թույլատրվում է առևտուր անել:

բում է հին և նոր տիպի վաճառականներին և նորը հանգիստ է, ինքնավստահ և վռնչից չի վախենում, վոչ այստեղ, վոչ ել այնտեղ:

Յեւ ահա փոխանակ, ըստ հին սովորութեան, մեկնելուց առաջ բարի յերթի մաղթանք կատարելու, ինչպես անում եր հին վաճառականը, յերբ Մոսկվա յեր գնում փթած ապրանք գնելու, փոխանակ իր դեմքը, հետո կառքը, նույնիսկ կառապանի գդակը մեռոնաջրով սրակել տարու, Իվան Կուզմիչը, վորպես «նոր տիպ», վեց փամփուշտով լցրած ատրճանակը գրպանն է դնում և բոլորովին հանգիստ մեկնում է «կյանք տալու» մեռած վայրերին ու կապիտալներին, մեկնում է դեպի ռուսական հեռավոր ու խուլ անկյունները, վորտեղ այդ կապիտալների անսպառ պաշար է կուտակված և վորտեղ անգոր եր վոտ գնել հին տիպի վաճառականը:

Վորպես հեքիաթային մի հսկա, Իվան Կուզմիչը, ոժտված փողի անսահման ուժով, սկսում է ուղղակի լեռներ շարժել: Ահա մի տեղ աղմկում է մթին ու ահավոր անտառը, հոխորտում ամպերի ու մրրիկների դեմ, մայրական գգվանքով ապաստան է տալիս հաղարավոր գազաններին ու թռչուններին: Իվան Կուզմիչը յերևան է գալիս այդ անտառում, անցնում է երկու-յերեք շաբաթ, ու մեկ ել տեսար անտառը չքացալ, փախա՛ն գաղանները, աղմկալից կռինչով, աղմուկով թո՛ւն

գնացին թռչունները: Մնացին միայն գերանները, վորոնք ճզմել են փաղչող նապաստակներին, ապա ձողերն ու տախտակները: Շուտով այդ ել կչքանա այստեղից, կմնա միայն դատարկ տարածութուն: Իվան Կուզմիչի գորպանը կտողի փողով,—գույնզգույն, փոքր թղթադրամներով, վորոնք իսկույն ելի գործի կղբվեն ու մեկ ել տեսար մի վորևե այլ հեռավոր ու խուլ անկյունում լավեց հտառչանք ու մոնչյուն, հեղեղի պես հոսեց յեզների, խողերի ու վոչխարների արյունը... Անատունների հոտը դառնում է թարմ կամ աղած միս, ձարպ, մորթի, փթեր ու ֆունտեր, և այս բոլորն իր հրթին շուտով չքանում է, փոխադրվում ճռճոան սայլերով, թողնելով դատարկ արոտատեղն ու Իվան Կուզմիչի գրպանում—գույնզգույն թղթադրամները, վորոնք իսկույն մի նոր գործի մեջ են դրվում... Սակայն այդ գործն ինչ տեսակի յեւ վոր լինի, նրանից հետո մնում է մի ինչ—վոր ավերածութուն, ինչ—վոր բան է մեռնում, կարծես: Պետք է հիշել, վոր Իվան Կուզմիչն ունի հատատուն բնավորութուն և ամուր ջղեր, նա յերբեք չի զգում այդ մահացութունը,—վոչ այն ժամանակ, յերբ ընկնում ելին հաղարավոր ծառերը, վորոնք ճքճքում են, չեյին ուզում կացնի զոհ լինել, վոչ այն ժամանակ, յերբ դանակով մորթած ելին հաղարավոր յեղներ, հաղարավոր ձկներ, վոչ ել այն ժա-

մանակ, յերբ հաղարավոր ուրիշ անատուններ, վորոնք կենդանի եյին թողնվել, մոնչոցով, խոխոցով կամ տխուր մայունով լցվում եյին ամուր փակված վագոնները, հայտնի չե, թե ուր եյին տարվում մորթվելու համար: Այս բոլորը ի վան Կուզմիչի համար եր,— յերեք հարյուր քսանհինգ սաժեն փայտ, հինգ հարյուր փութ ճարպ և այսինչ թվով անատուններ:

Վերջացնելով այդ բոլորը, զեռ որեր առաջ կենդանի սաժենների ու փթերի գործը, նա հոգնածություն եր զգում և համոզվում եր, վոր փողը ճրի չի ստացվում, վոր նա շատ աշխատանք ե թափում այդ փողը ձեռք բերելու համար և վոր «իհարկե» արդարացի յեն «բարերար», «ապրուստ տվող» բառերը, վոր ի վան Կուզմիչը լսում եր իր կենդանացրած իուլ վայրերում:

Յեվ իսկապես, վորքան ել հասարակ բան ե կապիտալի շրջանառության սխտեմը, վորին կառչում ե ի վան Կուզմիչը, վորքան ել հասարակ բան ե հարստանալու յեղանակը, վորը հիմնված ե բնության և ուրիշի ձեռների արտադրածը վոչնչացնելու վրա, վորքան ել հասարակ բան ե բնության ու մարդու այդ բազմամյա աշխատանքը կլանելը և հետո գըրպանը փողով լցնելը,— այնուամենայնիվ խուլ վայրերում յերբեմն կյանքի այնպիսի պայմաններ են լինում, վոր գործողության այդպիսի սխտեմն ել, պատրաստի բարիքների

այդպիսի առ ու ծախքն ել, բնական և աշխատանքային հարստությունների այդ գլխովին վոչնչացումն ել կարող են իսկապես բարեգործություն համարվել, իսկ ի վան Կուզմիչը— իսկական բարերար...

Որինակ, ինչպիսի՞ գրություն ե յեղել Ռասպոյասովո գյուղում, վորտեղ ի վան Կուզմիչն իշխում ե հիմա: Հիմա նա գնում ե այդ գյուղը, ուր զեռ չեն հասել իր կապիտալները:

III

Տասնվեց-տասնյոթ տարի առաջ ամբողջ գալառը, վոր այժմ վայելում ե ի վան Կուզմիչի բարերարությունը, իրավամբ պատկանում եր Ռուսաստանի ամենասովորական խուլ վայրերի թվին... Անծայրածիր դաշտե՛ր, ուր յերբեմն միայն լավում եր յեղջերուկների տազոռալների կոխնչը և յերբեմն արորին կըռթնած գյուղացու կերպարանքը, վորը հեռվից խիստ հիշեցնում եր նույն այդ ազոռալներին: Խուլ ու մթին, թափուտ և անանցանելի անտառ, վորը յեզրում եր այդ բլրաշատ հարթավայրը. ամառը, կեսորվա այրող տապի ծամանակ, անտառի խորքում հով եր լինում, զգացվում եր խոնավ հողի բույրը, և մարդու վտոր թաղվում եր փտած և նույնպես խոնավ տերևների կույտերի մեջ: Արևը գծվարությամբ եր թափանցում խիտ սաղարթի միջով,

ու միայն յերբեմն նրա ճառագայթն տղաման-
դի նման առկայծում եր արագահոս առվակի
վրա, վորը կարկաչում եր առատ բուսակա-
նությամբ ծածկված ձորակում... Աներեվա-
կայելի լուսթյունն և ամայությունն եր թագա-
վորում այստեղ. անտառը, կարծես, խորա-
սուղված եր կախարդական յերազում: Գա-
զաններն ու թռչուններն ազատ բնակություն
եյին հաստատել այստեղ: Անտառը հարուստ
եր պտղատու թփերով, արագավազ առվա-
կը—ձկներով... Վոչ—վոք ձեռք չեր տալիս այդ
հարստություններին, վոչ—վոք, կարծես, չեր
մտածում նրանց մասին: Յերկու—յերեք տար-
վա ընթացքում, ամառը կամ աշնանը մեկ
կամ յերկու անգամ մթին անտառից դուրս եր
վազում մի շուն և դրանից մարդիկ գլխի եյին
ընկնում, վոր աղան վերադարձել և արտա-
սահմանից և իր կալվածքներում վորսով և
զբաղված: Գլխակոր, ձեռները մեջքին, նա
քայլում եր առատ վորսից խենթացած շան
հետքով և, ըստ յերևույթին, ինչ—վոր ձանձ-
րույթ գզում, ինչ—վոր բան մտածում: Հրու-
ցանը գանդաղ յերերվում եր նրա մեջքին...
Ինչի՞ մասին եր մտածում աղան. անկասկած,
չատ բանի մասին եր մտածում, սակայն նրա
մտքերն, իհարկե, չեյին փոխում այդ վայ-
րերի տխուր դրությունը: Չնայելով առատ
բարիքին, վորը գտնվում եր անտառում, գե-
տերում, աղայի իշխանության ներքո, չնա-

յելով դաշտի անծայր տարածության, այդ
անտառները, դաշտերը, գետերը նույն տխուր
վիճակում եյին մնում, յերբ աղան գնում եր
արտասահման (նա հիվանդ եր): Նրա լայնա-
տարած կալվածքներում տեղ—տեղ յերևում
եյին աղքատիկ գյուղեր, նիհար անասուններ
ու նիհար մարդ, վորն արդեն «գող», «չվճա-
րող» եր կոչվում, վորովհետև խակապես փոր-
ձում եր գաղտնի խցկվել այդ վայրերը,
ձեռք բերել փայտ, պտուղներ, ձուկ և «հա-
սանելիքը» վճարում եր վոչ այլ կերպ, քան
մտրակների հարվածների տակ:

Հարստությունը թափված եր և մոռաց-
ված. վոչ վոքի հարկավոր չեր, այլ և անմատ-
չելի յեր բոլորին: Աղան կորցնում եր անտա-
ռում վորս անելու ախորժակը, այն անտա-
ռում, վորտեղ յուրաքանչյուր գնդակ դիպ-
չում եր վորսին,—այնք՛ան շատ եյին ամեն
տեսակ կենդանիները: Չմբանը գեղջուկը փայտ
չեր ունենում, ցրտից կծկվում եր խարխուլ
հյուղերում: Նա ձեռները կապկպած դուրս եր
բերվում անտառից, յեթե, իհարկե, պահապա-
նը նրան տեսներ, կամ հրաջանը թողած հե-
ռանում եր, յեթե նույն պահապանը գլխի յեր
ընկնում, թե նա մտադիր և վորևե թռչուն
սպանել:

Ահա թե Ռասպոյասովոյի շրջանն ինչ
գրության մեջ եր մոտ տասնվեց տարի առաջ:
Ամեն ինչ շատ կար, բայց վոչ վոք չեր ոգա-

վում: Աղան ձանձրանում էր ու տառապում մեղամաղձոտությունից, գյուղացին տանջվում էր աղքատության ճանկերում և կորցնում լույս աշխարհում ապրելու ախորժակը:

Գյուղացիների ազատագրումը միանգամից վերջ տվեց աղայի և մուժիկի այդ յերկուստեք ձանձրույթին: Այդ դեպքից հետո, յերբ ինչ-վոր բան անցավ գյուղացիներից պարոններին և պարոններից գյուղացիներին, իսկույն, թե առաջինների և թե յերկրորդների մեջ յերևացին սեփականության զգացումների առաջին նշույլները: Հենց վոր աղայի անտառի կամ գաչտի մի մասն անցավ ուրիշին, նա գլխի ընկավ, վոր այդ «իրերն ե», և յերբ նույն բանը տեսավ գյուղացին, նա ել գլխի ընկավ, վոր այդ «իրենցն ե»:

«Իմը» և «մերը» զգացումներն այնքան նոր էյին այդ մեղամաղձոտների համար, և այնքան տեղին էյին թե աղայի հոգու և թե գյուղացու հոգու և ստամոքսի համար, վոր «իմի» և «մերի» ախորժակը, — թե աղայի և թե գյուղացու, սկսեց մեծանալ վոչ թե որրով, այլ ժամերով:

Սաստիկասովոյի շրջանի հին կառավարիչն այդ ժամանակ բավական յերջանիկ մի միտք հղացավ. բանից դուրս յեկավ, վոր այդ վայրերը, վորտեղ վաղուց ապրում էյին ռասայոյասովցիները, հենց շատ հարմար են մի ինչ-վոր բանի համար, վոր յեթե այդ ինչ-վոր

բանը «կըրացնենք» մի այլ ինչ-վոր բանի հետ, առաջվանից չորս անգամ ավելի յեկամուտ կստացվի: Դրա համար միայն հարկավոր է ռասայոյասովցիներին գաղթեցնել մի այլ վայր, վորտեղ ամեն ինչ նրանց համար «շատ ավելի լավ կլինի»:

Կառավարիչն իր այս պլանը հաղորդեց աղային: Վերջինս թեև յերկար ժամանակ տատանվում էր, բայց «իմի» անիծված, առաջներում բոլորովին անձանոթ ախորժակը նրան հասցրեց այնտեղ, վոր նա զիտակեց, թե այդ իր սեփականությունն է:

«Աստված վկա, այդ իմն ե», — ավելի և ավելի հաճախ էր մտածում նա, յերբ հարկավոր էր վորեւե վորըչում կայացնել կառավարչի առաջարկի նկատմամբ: Վերջապես, նա գնաց արտասահման և Լոզանից գրեց կառավարչին, վոր նա վարվի այնպես, ինչպես ուղում է, և անի այն, ինչ վոր «լավ ե»:

Կառավարիչը գործի անցավ, «մերոնք» եույնպես բարկացան, սկսվեց իրարանցումը:

Սաստիկ բարկացան «մերոնք»: Տուր ու դմիոցի և հաղթության ծարավը, վորի նպատակն էր բավարարել ստամոքսի միանգամայն բնական պահանջները, ավելի սաստկացավ լավագույն կյանքի այն ցնորքներով, վորոնք, կարծես, նույնպես արթնացան ազատագրման մոմենտին: Այդ ցնորքներն անորոշ էյին, անում էյին հին որերի մասին անատամ հին ծերուկների պատմածների ազդեցությամբ, լը-

բացվում է յին անցորդ—ուխտազնացի, փախած
զինվորի խրատներով: Բայց իրիկնաժամերին,
գյուղացու խրճիթի թանճը խավարում, յերբ
նա լսում էր զինվորների և ուխտազնացիների
այդ պատմածները, անձնատուր էր լինում ցը-
նորքներին, վերոնք թեև անորոշ էյին, բայց
նրա մտքերը տանում էյին գեպի վե՛ր, խրճի-
թից հեռո՛ւ և հեռո՛ւ: Այնքան հեռու էյին տա-
նում, վոր գեղջկուհին իր մանկանն օրորելու
ժամանակ դադարում էր յերգել տխուր այն
յերգը, թե «նանիկ արա, սիրուն բալա, տակիդ
չորր—յերեք տարվա»,— և գիմում էր մանկա-
նը հեռեյալ խոսքերով, գրեթե հավատալով
նրանց,—«կմեծանաս, մեծ կդառնաս, վոսկի
հազած պիտի ման գաս...»: Սրանք էյին
Ռասպոյասովոյի գեղջուկի բոլորովին անի-
րագործելի յերազները, ձմրան մութ ու մռայլ
յերեկոներին թեւավորվող յերազները: Նրանք
այնքան վեր հանեցին Ռասպոյասովոյի բնա-
կիչների հոգիները, վոր այդ բնակիչները վրճ-
ոեցին առաջիկա ճակատամարտում չխնա-
յել իրենց ուժերը, վորովհետև կարծում էյին,
թե «մեր գործն արդար է»:

— Պատրաստվե՛ք, տղերք,— ճչում էյին
նրանք,—վոչինչ մի խնայեք, հանեցե՛ք քը-
սակներդ, մեկին յերեք կվերադարձնենք
ձեզ... Ե՛յ, ծերուկ, ով հոգեպահուստ փող ու-
նի, թող բերի... հասարակություն... Մի հա-
վատարիմ մարդ պետք է ուղարկել քաղաք: Ա՛յ

Պարմեն պապի, պաշտպանի՛ ժողովրդին,
թե երբ քշտիր ու անցիր գործի:

— Խիղճ արեք ինձ, ուղղափառներ,—
ասում էր Պարմեն պապին, ութսուն տարե-
կան ծերուկը,—ո՛Ք, մեջքս կոացել է, ուժ
չկա:

— Հարկի՛ ես վորբերի արցունքները,—
պնդում էյին Ռուսպոյաս վցիք,— քեզնից բա-
ցի ով խելք ունի: Մենք մութ մարդիկ ենք,
կարգին լույս աշխարհ էլ չենք տեսել: Դու հին
մարդ ես, ուրեմն ամեն բան տեսնում ես, ինչ-
պես գրքի մեջ գրածի պես... պաշտպանի՛ր
մեր կյանքը: Պապի Չա՛ն, պապի՛: Վախեցի՛ր
ասածուց, մի թող մեզ նեղացնեն...

— Ո՛Ք—ո՛Ք, խղճացեք ես իմ չորացած
վոսկորները, զավակներս, ո՛Ք—ո՛Ք...

— Պարմեն՛ն պապի,—աղերսում էյին
Ռասպոյասովցիները,—բա դու չե՞ս ցավի,
յեթե մեր գյուղացիք բնավեր լինեն: Չե՞ վոր
բոլորս կկոտորվենք...

Յերկա՛ր ժամանակ աղաղակում էր ամ-
բոխը յերկա՛ր ժամանակ, արցունք թափելով,
նրանից պաշտպանվում էր ծերուկ պապին,
բայց, վերջապես, անձնատուր յեղավ:

— Ե՛հ, ի՞նչ արած,—ասաց նա, փորձե-
լով ուղղել մեջքը և ջլուտ, կնճոռոտ ձեռով
սրբելով աչքերը,— վոր եղպես է, ուրեմն աս-
տժո կամքն է, ուրեմն ելի՛ նեղություն պիտի
քաշեմ ես ծեր հասակումս:

— Հույս-աստված, մեր գործն արդար
ե...

— Յերևում ե, վոր տեր, վորդորմած Նի-
կոլա հայրն եղպես ե բարեհաճել, կզնա՛մ:

— Աստված քեզ ուժ տա, թող քեզ
ողնական լինի յերկնային թագուհին, — ձայ-
նում եր վողեորված ամբոխը:

— Փող կտաք թե չե, հիմի ասում եմ,
ձեր վոչ մի կոպեկը չեմ ուտի...

— Պապի, ա՛յ պապի, մեղք չի՞, վոր քեզ
պես ծեր մարդն եղպես խոսք ե ասում... —
հանդիմանում եյին ռասպոյասովցիները, —
վարվիր քո խելքով, վոնց վոր աստված քեզ
ցույց տա... զնա, տերը քեզ հետ, պաշտպա-
նիր մեզ:

Յեվ ահա ծերունի պապը, մաղախը շալա-
կին, յերկար մահակը ձեռին, սկսեց որորվե-
լով քայլել նիհար ու բարակ վոտներով, զնաց
«կովելու» արդար գործի համար: Նա հագել
եր հասարակության հաշիվով ձեռք բերված
տրեխներ: Պետք ե խոստովանել, վոր նա չեր
յեղել քաղաքում վաղու՛ց, այն ժամանակնե-
րից սկսած, յերբ նա բանտարկված եր այն-
տեղ: Այդ քառասուն տարի առաջ եր: Բանտից
ուղղակի Սիբիր զնաց: Նրան մանիֆեստով
ներում շնորհվեց, նա վերադարձավ Սիբիրից
ու այնուհետև չերևաց քաղաքում, մոռացավ,
քաղաքի կարգերը: Իսկ այդ կարգերն արգեն

խիստ փոխվել եյին. վերացել եր գրագիրը,
վորն առաջվա ժամանակներում կաշառք վերց-
նելով, անում եր այն, ինչ վոր ուզենար,
ինչ վոր կարելի եր անել փողի գումարի հա-
մեմատ: Պարմենին մի բան եր մնում անել, —
հույս զնել ասածո վրա, նրա վորդորմա-
ծության և ցուցման վրա: Վորպեսզի
իր գործը հաջողակ զնա, նա ամբողջ որերով
ինչ վոր կարելի եր անել փողի գումարի հա-
տրածո գուլթը շարժել պահքով, իսկ հասարա-
կության փողերը յեռանդով բաժանում եր
նրանց, ով խոսք եր տալիս պաշտպանել ռաս-
պոյասովցիների գործը: Պարմենն արտասվա-
թոր աղերսում եր չփչացնել այդ գործը...

Սակայն այն ժամանակ, յերբ ծերուկ
Պարմենը պաս եր պահում և արտասուք թա-
փում իրենից փող վերցրած մարդկանց առաջ,
աննկատելի կերպով անցան խնդրազիր տա-
լու, վորոչումը լսելու, անհամաձայնություն
հայտնելու, դատարանին վերադատության բո-
ղոք տալու որինական ժամկետները: Անցան
այդ մանր մունր բաները, յերևի այն պատճա-
ռով, վոր Պարմենն այդ չգիտեր, չեր կարող
իր աղոթքներում հիշել նրանց, կամ այն
պատճառով, վոր այդ գործերին տեղյակ
վորեւե մեկին ձեռնաու յեր լսել, նրանց մասին
փոչինչ չասել տգետ գեղջուկին: Յեվ գործն
այնպես եր լինում, վոր նահանգական քաղա-
քից վերադարձած Պարմենը թեև հայտնու՞

եր հասարակութեան, վոր ամեն ինչ, փառք աստծո վերջացել է, հրամայված է սպասել «գաղտնի չինովնիկին», վորը գործը շուռ է տալու «նրանց դեմ», — հանկարծ գալիս եր գավառի վոստիկանապետը կամ պրիստավը և հայտարարում, թե—

— Այսինչ հատորի, հոգվածի հիման վրա և հոգվածի... հատորի... որենսգրքի... հիման վրա... և հատորի... հոգվածի... կետի առթիվ տասնհինգերորդ ծանոթութեան հիման վրա... վորոշված է.— հայտարարել Թասպոյասովոյի գյուղացիներին, վոր նրանց խնդրագիրն անհետեանք է թողնվում, վերագործվում է ժամկետը բաց թողնելու պատճառով, և «վորոշումը» մտնում է որինա-կան ուժի մեջ..

Քանի վոր Պարմենի բացակայութեան ժամանակ գյուղացիները նույնպես իրենց հույսը դրել էին աստծո վրա, իսկ իրենց արդարացիութեան համոզմունքը բազառապես հիմնված եր աշնանային, ձմեռնային մութ յերեկոների ու գիշերների յերազանքի վրա, ուստի կարգին չհասկացան չին վնիկի կարգացածը: Սակայն նրանք գլխի էին ընկնում, թե թղթի մեջ վոչինչ չի ասված գործը «նրանց» դեմ շուռ տալու մասին, ինչպես խոստացված եր, ուստի ասում էին, վոր այդ թուղթը «են չէ», վոր այն չեն ստորագրի...

— Համաձայն չե՛նք, — ասում էին նրանք:

— Համաձայն չե՞ք:

— Չե՛ ու չէ: Եղ թուղթը կեղծ է: Չե՞ վոր արդար է մեր գործը: Ենպես չի՞, Պարմեն պապի:

— Թուղթը կեղծ է, տղերքս, ևն թուղթը չի, մերը չի: Վերցրու այն, աղա, ու գնա վորտեղից յեկել ես.

— Ուրեմն համաձայն չե՞ք, — նորից հարցնում եր յեկվորը:

— Հերի՛ք է աչքակապություն անես, — պատասխանում եր ամբոխը, — վերցրու քեզ եղ թուղթը, մեզ պետք չի: Կեղծ է:

Յեկվորն այս բոլորը մտցնում է արձանագրութեան մեջ: Հատկապես Պարմենին մանրամասն հարց ու փորձ են անում, հետո այդ բոլորը գրում են մի քանի թերթերի վրա և ուղարկում ուր հարկն է: Ռասպոյասովցի մուժիկը տանում է այդ թուղթը ուր հարկն է, ասպանդակում է ձին: Ռասպոյասովոյի ձիերով մեկնում է նաև չինովնիկը: Ռասպոյասովցիները չգիտեն, վոր իրենց տգիտութեան սրտաճառով, բաց թողնելով ժամկետը, հիմա ել նր գործի մեջ են խրվել: Ընդհակառակը, այդ «կեղծ» թղթից հետո նրանք, կարծես, ավելի վճռական են դառնում այն գահաբերութեան նկատմամբ, վորը պետք է անեն իրենց արդար գործի համար:

— Դե՛հ, տղերք, թափ տվեք զրպաննե-
րդ, սիրտներդ պինդ պահեք, գլուխներս
կտանք, ամոթով չենք լինի: Հո չե՞նք կորչե-
լու...

— Ինչո՞ւ կորչենք, ունես-չունես, տուր,
պրծանք գնաց:

— Պարմե՛ն պապի, ելի՛ վոտդ քաղաք
զցի, քեզ մատաղ: Քեզանից բացի ո՞վ կանի:

— Դու արդեն գնացել ես, գիտես:

— Ե՛հ, թող մեռնեմ մերոնց համար...
փող-մող հավաքեցեք ճանապարհի համար...
ձեզ եմ տալիս ես իմ ծեր կյանքը, միայն թե
աղոթեցե՛ք աստծուն, վոր թողություն տա
մեզ քերիս... Կարելի յե իմ մեղքիցն եր, վոր
թուղթը կեղծ դուրս յեկա՞վ մեր դեմ... Մնա՛ք
բարով, ուղղափառներ... Ավել-պակասը նե-
րեցեք:

Ու Պարմենը գնում է նորից, կարծես, ել
ավելի յերկար, ել ավելի նիհար: Նորից աղո-
թում է աստծուն և պաս է պահում և... ավա՛ղ,
չի վերադառնում: Պարմենին փնտռելը հանձն
է առնում տիրացուի տղան, վորը ծառայել է
նահանգական քաղաքում, ինչ-վոր մի ստոյա-
նում և, իր ասելով, գիտի բոլոր գործերի կար-
գը: Նա առաջարկում է քաղաք գնալ, խոսք
է տալիս գործը կատարել շուտ և եժան: Գյու-
ղացիները մի փոքր մտածելուց հետո նրան ել
են փող տալիս, բայց նրան մենակ չեն ու-
ղարկում, այլ իրենցից ուղեկցող են տալիս,
վորովհետև այդ մարդը թեև լավ գիտի թղթի

գործը, գրագրությունը, բայց ամբողջ Ռաս-
պոյասովոյին վաղուց հայտնի յե, վորպես
հարբեցող և անհուսալի մարդ: Մեկնելուց
առաջ նրան խորհուրդ են տալիս հիշել աստը-
ծուն, հիշել վորբերի արցունքները... և այլն:

Կաշառք տալու և հյուրասիրելու համար
տիրացույի տղան չի խնայում հասարակու-
թյան փողերը: Իջևանի մի սենյակում, վոր-
տեղ նա գտնվում է իր ուղեկից գյուղացու
հետ, արդեն մի քանի որ անընդհատ տեղի յե
ունենում հարատև հարբեցողություն և այն-
պիսի վայրագություն, վոր պատգամավորն
ու ուղեկիցը զարմանում են այդ պա-
րոնների վրա ու «սարսում»: Նա փոր-
ձեց խոսել «մեր» գործերի մասին, բայց
տիրացույի տղան, հարբած լինելով, մի-
այն, հայհոյեց նրան ու, կարծես, նույն-
խակ ապացուցեց, վոր «մեր» գործը վաղուց
ջուրն է բնկել, վոր ել գլուխ ցավացնելու կա-
րիք չկա, վոր վաղուց ամեն ինչ շուտ է յեկել
«մեր» դեմ: Սակայն առավոտը նա ուշքի յե-
կավ և մուժիկին առն ուղարկեց, ասելով, վոր
ինքը, տիրացույի տղան, քաղաքում պիտի
սպասի ինչ-վոր թղթի, վորտեղ և գրված կը-
լինի, ինչ վոր հարկավոր է...

Ու ելի թուղթ է գալիս, ու ելի այդ թուղ-
թը բերում է արիստամբը, ու ելի այդ թղթում
«ենասես չի գրված»: Դուրս է գալիս, վոր այն
ժամանակ, յերբ գյուղացիք զալմաղալ էին

անում Պարմենի հետ, վերջինիս յերկրորդ ճանապարհորդության մասին, այն ժամանակ, յերբ տիրացույի տղան քաղաքում հարբեցողությամբ եր գբաղված, ելի «լրացավ» ինչ-վոր մի ժամկետ, որ կամ ժամ, վորի ընթացքում կարելի յեր վորևե բան անել, բայց վորից հետո արդեն գործը բոլորովին «փչացավ»:

— Դրա համար յես ձեզ ասում եմ, իբրև ուղնիվ մարդ, գաղթեցեք կամավոր կերպով...—ասում եր պրիստավը,—եղ ավելի ձեռնտու յե ձեզ համար: Իսկ յեթե շարունակեք համառել, են ժամանակ... և այլն:

Չնայելով, վոր բոլորովին ճիշտ եր պրիստավի ասածը, ռասպոյասովցիք տեսնում եին, վոր այդ բոլորովին «են չե», ինչ վոր իրենց հարկավոր ե, ու դարձյալ չհամաձայնվեցին:

— Ուրեմն համաձայն չե՞ք՝

— Չե ու չե: Համաձայնություն չենք տալիս:

— Չե՞ք ստորագրի:

— Աստված մի արասցե...

— Բայց չե՞ վոր ձեր գործը չի հաջողվել:

— Եդ ուրիշ թուղթ ե:

— Կե՞ղծ ե...

— Ինչպե՞ս ե քո աղբանունը: Այդ ո՞վ ասաց «կեղծ ե», արի ալստեղ, ո՞վ ես դու:

— Տղերք, չասեք ով եր...

— Իիիի՞նչ...

Այդուկի մեջ գրվում ե մի նոր արձանագրություն, ռասպոյասովցի մի նոր մութիկ տանում ե այդ թուղթը, ուր հարկն ե, ասպանդակելով ձին: Պրիստավը նույնպես գնում ե Ռասպոյասովոյի ձիերով:

Այդ յերկու անապատելի հարվածները: այդ յերկու թղթերը, վորոնք այնքա՞ն դժան կերպով կործանեցին ռասպոյասովցիների հույսերը; այնքա՞ն փող կլանեցին, այնքա՞ն շատ յերազներ խորտակեցին, առաջին րոպեյին այնպես են ցնցում ռասպոյասովցիներին, վոր սրանք չգիտեն ինչ անեն: Չկա՛ մեկը, վորին գիմեն, իմանան, թե ինչ պիտի անել: Տիրացույի տղան կորավ, Պարմենը կորավ, վոչ-վոք վոչինչ չգիտե: Ստարչինան ծուում ե «նրանց» կողմը, կեղծ թղթի կողմը: Ի՞նչ անել: «Լավ, մի՞թե ճշմարտություն չկա աշխարհում... հիմի առավել ժամանակը չի...»: Յեվ հենց վոր ճշմարտության վերաբերյալ այս միտքը մտնում ե ռասպոյասովցիների գլուխը, նրանց մոլորվածությունը փոխարինվում ե պայքարի ծարավով, վոր հարյուր անգամ ավելի ուժեղ ե առաջին յերկու փորձերի ժամանակ ունեցած ծարավից:

— Բա աշխարքում ճշմարտություն չկա՞, — հոխորտում ե վորևե մի «պարագլուխ», հանկարծ, ո՞վ գիտե, վորտեղից յերևալով, — պինդ կացեք, տղերք, մեկ ե, պիտի մեռնենք:

— Տուր վերջին հոգեպահուստդ, կարելի
յե գտնվի ճշմարտությունը...

— Չե՞ վոր յերկնքում աստված կա:

— Բերե՛ք, ինչ վոր կարող եք, տղերք,
դե՛հ, ձեռք ձեռքի տանք:

Ռասպոյասովցիների կյանքում այդ մո-
մենտը չի յեր այնպիսի զարմանալի անձնու-
րացությամբ, վորպիսին լինում ե միայն
ամենավճռական բողոքներին: Դուրս քաշելով
այն ամենը, ինչ վոր «մնացել եր», «տալով
վերջին շունջը», ծախելով կովերն ու վոչ-
խարները, ռասպոյասովցիք հասան մինչև
Մոսկվա, վորը նրանց ավելի բարձր եր թը-
վում նահանգական քաղաքից, հասան մինչև
Պետերբուրգ, յերբ Մոսկվան արդեն «գործը
տակովն արավ»: Յերբ Պետերբուրգում ել
գործն սկսեց վատ գնալ, նրանք մտածեցին,
վոր այնտեղ դեռ չեն գտել գործի իսկական
տեղը, ու սկսեցին հասնել մինչև սենատ և այլն
ու... րնկան բանտ:

Տանը մնացած ռասպոյասովցիներն յան-
նրկուն հավատով սպասում եյին գործի հե-
տևանքին: Չեր լինում պատահմամբ նրանց
գյուղից անցնող մի մարդ, վորին հարց ու
վորձ չանեյին, գառ չնվիրեյին, վորպեսզի
նա ասեր գիտեցածը: Դրանք, իհարկե, վոչինչ
ել չգիտեյին:

— Վորտե՞ղ են ձեր թղթերը, — հարցնում
եր հետաքրքրվող անցորդը:

— Թղթերը Պարմենին ենք տվել:

— Իսկ Պարմենը վորտեղ ե:

— Նահանգական քաղաքում:

— Իսկ ո՞ւր ե այսինչ թուղթը:

— Տիրացույի տղան, Անտիպկինն ե
վերցրել:

— Իսկ նա ո՞ւր ե:

— Չենք իմանում:

— Իսկ այսինչ թո՞ղթը:

— Այսինչ թուղթը չի յեղել:

— Պետք ե լինի...

— Կարելի յե Պախոմկայի մո՞տ ե...

Պախոմկայի մոտ անցած որը յես մի թուղթ
տեսա:

— Ի՞նչ Պախոմկա, ախպեր, Ռադիվոնի
մոտ ե: Ռադիվոնն ասում ե, թե իր մոտ ե,
հասկացա՞ր:

— Ի՞նչ ես դուրս տալի, Ռադիվոնինը
ծաղիկ կտրելու թուղթ ե:

— Կարելի յե լինի...

— Ուրեմն չկա՞ն թղթերը:

— Ուղիղն ասած՝ մեզ մոտ չկան թղթերը:

— Ե՛հ, ուրեմն վոչինչ ել չի կարելի
անել:

— Վոչի՞նչ:

— Վոչինչ չի կարելի...

Մեծ մասամբ այսպես եյին պատասխա-
նում բոլոր նրանք, ովքեր հասկանում եյին

կամ ուզում էյին հասկանալ գործը: Ամեն
անգամ, այդպիսի հարց ու փորձից հետո,
ռասպոյասովցիք ավելի էյին տիրում և ե՛լ
ավելի զգում ազիտության յերկաթե ուժը,
զգում, վոր անզոր են պատուել «ժամկետների»,
«վերադատության», «վճարեկության»,
«պատճենների» այդ վոստայնը: Ենորհակա-
լություն, մե՛ծ շնորհակալություն անցնող
ուխտվորներին, ծառայությունից արձակ-
ված զինվորներին և այլ անցորդ մարդկանց,
վորոնք նույնպէս, ինչպէս և ռասպոյասով-
ցիք, վոչինչ չէյին հասկանում այդ գործից:
Նրանք միշտ ասում էյին, վոր ռասպոյասով-
ցիների գործը արդար է, վոր ինչպէս ուզես,
կարելի յէ շուռ տալ այդ գործը, վոր բաժա-
կան է միայն ավելի բարձր իշխանության
մոտ գնալ ու պրծա՛վ, — մի թուղթ կգրեն և
միանգամից շուռ կտան ամբողջ գավառը:
Զինվորներն առանձնապէս վառ կերպով էյին
նկարագրում հաջողության հնարավորու-
թյունը: Նրանք իրենք յեղել էյին Պետերբուր-
գում, տեսել ամեն ինչ, գիտեն: «Պետերբուր-
գում ո՞վ է պրիստավի ռեխին մտիկ անողը,
ենտեղ յերկու պրիստավը մի կոպեկով են
ծախվում»: Այդ լուրերը շաքարի նման հալ-
վում էյին ռասպոյասովցիների սրտերում...
Մի անգամ Միրոն Պետրովը, Ռասպոյասովոյի
մուժիկ, վորը գնացել էր սուրբ յերրորդու-
թյան վանքը, նույնպիսի մի լուր բերեց Պե-

տերբուրգ ուղարկված սուրհանդակներից, վո-
րոնց նա, սակայն չէր պատահել, այլ իմացել
էր, թէ կայարանում մի վոմն ասել էր մի վա-
ճառականի իրենց գործի լավ ընթացքի մասին,
վաճառականն էլ այդ բոլորը պատմել է Պար-
մենին, ինքն էլ անծանոթ է յեղել...

«Յերեւի բարի վաճառական է», — մտա-
ծում էյին ռասպոյասովցիք:

Բայց մինչև վոր տեղի յեր ունենում այդ
հարց ու փորձը, պատմությունը, մինչև վոր
ռասպոյասովցի մուժիկներն ետապով, դան-
դաղ ուղարկվում էյին իրենց գյուղը, բոլոր
ժամկետներն անցան վերջնականապէս և ան-
դարձ: Աչնանը գավառական վոստիկանապետը
սեփական կառքով ժամանեց գյուղը և շատ
կարճ ու կտրուկ հայտարարեց, վոր ռասպո-
յասովցիները վաղվանից պետք է գաղթեն:

Նա կարգաց այն բոյոր թղթերը, վորոնք
յերբեւե ներկայացրել էյին ռասպոյասովցիք,
կարգաց Պետերբուրգ ուղարկած թղթերի վե-
րաբերյալ վորոշումն ու կրկնեց, թէ այդ բո-
լորից հետո ավելորդ է խոսել: Իսկ յեթէ ռաս-
պոյասովցիներն առաջվա պէս շարունակեն
համառել, — ավելացրեց նա, — ապա վոստի-
կանությունը նրանց կգաղթեցնի իրենց հաչ-
վին, իսկ այժմ բանվորներ — ինչքան ուզես,
վորովհետեւ աշուն է:

Ռասպոյասովցիները վոչինչ չէյին հաս-
կանում:

Գալառական վաստիկանապետն ելի՛ դոր-
ծը պարզարանեց սկզբից մինչև վերջը. այ-
նուամենայնիւ նրանք վոչինչ հասկանալ չէին
կարող:

Յերրորդ անգամ նրանց ամեն ինչ բացա-
ռըրվեց ու ապացուցվեց: Յերրորդ անգամ
ևս նրանք չէին հասկանում ու չէին հավա-
տում:

Նրանք ուշքի չեկան ա՛յն ժամանակ մի-
այն, յերբ նրանց առաջարկեցին ինչ-վոր
թուղթ ստորագրել: Այստեղ նրանք ելի՛ կեղ-
ծիք տեսան և հրաժարվեցին ստորագրելուց:

Ու ելի՛ յերեք անգամ հանգամանորեն
պատմվեց ամբողջ գործը, ու ելի՛ առաջարկ-
վեց ստորագրել, ու ելի՛ նրանք չ՛չարժվեցին
տեղերից և համաձայնութուն չտվին:

Կազմվեց յերրորդ արձանագրութունը և
յերրորդ ռասպոյասովցի մուժիկը տարավ,
ուր հարկն է, ասպանդակելով ձին:

«Ստորագրելու» առաջարկը, վորը ռա-
սպոյասովցիներին հիշեցրեց յերկու այդպիսի
«կեղծ» առաջարկ, և այն համառութունը,
վորով նրանք «պաշտպանեցին» իրենց իրա-
վունքները և չստորագրեցին թղթերը, —
կարծես, մի փոքր հուսադրեցին նրանց, վոր
դեռ կլինեն լավ նորութուններ, վոր չուսով
կզան Պետերբուրգ մեկնածները, կզան ինչ-
վոր «ուրիշ» չինովնիկներ և շուռ կտան
գործը:

Սաւայն հետեյալ որը, արեւածագին,
Ռասպոյասովո յեկան ութսուն մարդ, վո-
րոնք հավաքված էին բոլոր շրջակա գյուղե-
րից:

— Ե՛հ, ի՞նչ կա, տղերք, բարով եք յե-
կել, — ասացին ռասպոյասովցիները:

— Բարև, մեզ վարձել են...

— Հ՛մ, դաղթեցնելու համար ե...

— Յեկել եք մեզ բնավե՞ր անելու:

— Գործը վոնց վոր եղպես լինի:

— Լավ է, հաս՛:

— Բա վո՞նց անենք. որական ութսուն
կոպեկ են տալիս... ինքներդ դատեք:

— Լա՛վ դին ե...

— Մենք ի՞նչ անենք, ինքներդ գիտեք,
վոր...

— Եղ եղպես է, որական ութսուն կո-
պե՞կ...

— Ութսուն...

— Հ՛մ, բավական է...

Այս դեպքը միանգամից կործանեց Ռա-
սպոյասովոյի բոլոր հույսերը: Փորձանքն ա-
վելի ահավոր դարձավ, յերբ բանվորներից
հետո յեկավ զավառական վաստիկանապետը
և հայտնեց, թե բանվորները վարձված են
ռասպոյասովցիների հաշվին և, յեթե վեր-
ջինները կամավոր կերպով չկատարեն ա՛յն,
ինչ վոր պետք է կատարեն, ապա բանվորներն
խսկույն գործի կանցնեն:

Բոպեն ծանր եր ռասպոյասովցիներէ համար: Հույսերն ու ցնորքները վերջնականապես կործանվել էին: Ռասպոյասովցիները վոչինչ չէին կարողանում հասկանալ իրենց այդ անհաջողութիւնից և փոխանակ զայրանալու, աղմկելու, կատաղելու (վոր սպասում եր զավառական վոստիկանապետը), նրանք բոլորովին ընկճվեցին, հուսահատվեցին, բոլորովին անտարբեր դարձան դեպի ամեն ինչ: «Կոտորվենք» — այս եր գրեթե բոլոր ռասպոյասովցիներէ միակ ցանկութիւնը. «մեզ համար մեռնելն ավելի հեշտ է» — այսպես էին պատասխանում իրենց անմիտ համառութիւն նոր ու ակներև ապացույցներին: Ու նրանք գործը վերջնականապես տանուլ տվին:

Ժողովրդի այդ քարացած դրութիւնն դեմ կռվելու իր բոլոր ջանքերն սպառելով, զավառական վոստիկանապետը վերջապես հրամայեց.

— Քար ու քանդ անե՛լ:

Բանվորները դործի անցան:

Յերեք շաբաթ շարունակվում եր Ռասպոյասովոյի տների ավերածութիւնը: Յերեք շաբաթ գյուղի վրա թանձր մառախուղի պես կանգնած եր կտուրների շուռ տված հարդի, շարզված վառարանների փոշին: Յերեք շաբաթ Ռասպոյասովոյից մեկնում էին սայլերը, վորոնք բեռնված էին գերաններով, շրջանակներով, կտուրների տախտակներով,

դռներով և այլն և այլն: Փավառական վոստիկանապետը կորեչ եր փոշու մեջ և հոգնածութիւնից հազիվ եր քարչ տալիս վոտները: Նրա ձայնը բոլորովին կտրվել եր, — այնքան շատ եր աշխատանքը:

Ռասպոյասովցիները լուռ, վորպես քարե արձաններ, դիտում էին այդ ավերածութիւնը: Իսկապես, նրանք, կարծես, քարացել էին, վոչինչ չէին ուտում, վոչինչ չէին տեսնում ու լսում:

— Յերեխային մի կողմ տար, ապո՛ւշ, — դռում եր զավառական վոստիկանապետը Ռասպոյասովցի կնոջ վրա, — հիմարի գլուխ, չե՞ս տեսնում, վոր կտուրը փուլ է գալիս...

Կինը կանգնած է ու չի լսում... աստված միայն փրկեց յերեխային. կտուրը հենց նրա մոտ փուլ յեկավ:

— Հլա մի տե՛ս, — քրթմնջաց ռասպոյասովցին, տեսնելով, թե ինչպես գերանն ընկավ յերեխայի մոտ:

Մի այլ տեղ, յերբ քանդվող տնից լավեց կնոջ ցավագին մի ճիչ, վոչ վոք չչարծվեց տեղից: Բանից դուրս յեկավ, վոր այնտեղ պառկած եր յերկունքով բռնված մի կին...

— Ուղղափառնե՛ր, — դիմում էին բանվորները ռասպոյասովցիներին, — ոգնեցեք, վոր ծերուկին վար իջեցնենք վառարանից, ի՞նչ էք փայտի սկես կանգնել, սատանանե՛ր:

Այս առաջարկին ևս վոչ վոք չէր պատաս-

խանում: Բոլորի համար «միևնույնն եր», բո-
լորը, կարծես, քարացած էլին:

Յերեք շաբաթից հետո Ռասպոյասովոն
այսպիսի մի տեսարան եր ներկայացնում.—
կտուրներից թափած ծղոտը փռված եր այն-
տեղ, ուր առաջ կային տներ, շտեմարաններ,
մարազներ: Տներից մնացին թմբեր, նկուղ-
ներից—փոսեր, մարազներից—այստեղ ու
այնտեղ ցցված սյուներ: Յեվ հարդի այդ
կույտերի միջև անասունները մոլոր թափա-
ռում էլին, իզուր աշխատելով մի կերպ գրա-
վել տիրոջ ուշադրութունը: Նույն կույտերի
մեջ յերեխաներն էլին խաղում ու քնում
ծնողների հետ, վորոնք պոռոզի ավերման հենց
առաջին որվանից չէլին հանվում, սպիտա-
կեղենն ու հագուստը չէլին փոխում: Ի՞նչ
էլին ուտում,—գժվար ե պատասխանել: Նը-
րանք հաց չէլին ցանում ու բերք չէլին հավա-
քում: Գետի ափին այստեղ ու այնտեղ յերե-
վում էլին հողում թաղված վառարաններ, վո-
րոնցից յերբեմն ծուխ եր բարձրանում: Կա-
նայք զբաղվում էլին այդ վառարանների
շուրջը:

Ռասպոյասովցիք չէլին գաղթում նոր
վայրերը և առաջվա պես մտածում էլին, թե
«ավերի յավ ե մեռնեյ»:

Աչնանային անձրևներն սկսվեցին...
Ռասպոյասովցիներն ասում էլին մեկ-մե-
կու...

— Ե՛հ, տղերք, մահը մեր դուռն ե ծե-
ծում: Հոգիներդ ավեր աստծուն... մեռեք:

Յեվ այնուամենայնիվ չէլին հեռանում
հին վայրերից: Հիվանդ մանուկների հետ մի-
ասին տանջվում էլին նրանք թաց հարդի մեջ,
փոսերում, վորոնք մնացել էլին նկուղներն ու
վառարանները քանդելուց հետո:

Յեվ իսկապես, սկսեցին մեռնել:

Վերջապես, նրանց բոլորին դատի տվին:

IV

«Ժամկետը» բաց թողած ռասպոյասով-
ցին բոլորովին ընկճվեց հոգեպես: Նա կոր-
ցրեց ամեն ինչ: Նա չգիտեր գործի եյուլթյու-
նը, տխմար եր, տգետ, և տխմարության գի-
տակցութունը անդրադարձավ նրա բնավո-
րության վրա,—ռասպոյասովցիք ծայր աս-
տիճան արհամարհում էլին մեկմեկու: Նոր
վայրերում նրանք շան նման գզվում էլին և
փոխադարձ վնասներ հասցնում: Ամեն մեկի
համար անտանելի յեր տեսնել կատարելապես
հիմարացած մեկ ուրիշի, վորն իր սպիտու-
թյան ու անմտության շնորհիվ թե՛ ինքը կոր-
ծանվեց և թե՛ ուրիշին կործանեց: Ահա թե
ինչու, յերբ քննվում եր նրանց «համառու-
թյան և անհնազանդության» գործը, նրանք
մեղադրում էլին մեկմեկու, մեղադրում էլին
Պարմենին, բոլոր նրանց, ով առաջինն եր

գոռում՝ «պաշտպանենք մեր կյանքը», «դեհ, տղերք, պատրաստվեք», նրանց, ովքեր առաջին անգամ «պատրաստվում եյին»...

Իրեն համբերության ու աղքատության յերկարամյա պատմությունն ավարտելով սեփական տխմարության ու վոչնչության գիտակցությամբ,—վոչնչություն, վոր միշտ աղբի նման կարող է զեն շարտվել,—աասպոյասովցին ներքուստ իրեն զգում էր բոլորովին կորած, փչացած, և սկսեց հարեցողությամբ վատնել այն ամենը, ինչ վոր մնացել էր, սկսեց գողություն անել, այնքան լիտիացավ, վոր ուղղակի մոտենում էր անցորդ վաճառականին և ասում.—

— Հը՛, վաճառական, թեյի փող տո՛ւր:

— Ինչո՞ւ համար:

— Ա՛, սակցության համար: Քեզ համար եզբի՞չ է: Դեհ, ցնծա դեղին թղթադրամը:

Յեւ անա բարոյական անկման հենց այդ բոպեյին, յերբ աասպոյասովցիները կարող եյին խեղդվել ամենածայրահեղ աղքատության ծովում, յերբ նրանց համար աշնանային ամենադժվար ժամանակն էր, յերբ հարկավոր էր վճարել ապառքը,—յեկավ Իվան Կուզմիչը: Յեկավ նա փոքրիկ կառքով, կառավարչի հետ: Ըստ յերևույթին նրանք չըջում, դիտում եյին զավառը: Ձին ազատ ու թեթև քայլում

էր ճանապարհով: Իվան Կուզմիչը պարզ և ուղղակի գնահատում էր, թե «ինչը ինչ արժե», և շուտով լուր տարածվեց, թե վաճառականը աղայից գնել է «ամեն ինչ»,—թե մի ին անտառը, թե գետերը, թե դաշտերը: Ծուռով նոր-աասպոյասովցիներն իմացան, վոր Իվան Կուզմիչը իրենց էլ է «գնել»: «Հետիտին որական հիսուն կոպեկ, ձիավորին մի ուրլի. ով ուզում է այդ գնով տասնհինգ վերստ գնալ կայարան, այնտեղից բերել շոգեկաթսան, թող զնա»:

Իվան Կուզմիչն այսպես հայտարարեց ժողովրդին:

«Մարդը-հիսուն կոպեկ»,—ասա այն թեորիայի եյությունը, վոր նա բերեց աասպոյասովյան միջավայրը: Այստեղ չկար և վոչ մի դատողություն, թե վորն է մերը և վորն է ձերը: Այստեղ չէր կարող խոսք լինել վորևէ իրավունքի մասին: Կարճ ու կտրուկ,—ուզո՞ւմ ես հիսուն կոպեկ վաստակել,—գնա, չի՞ս ուզում,—մի գնա: Այս բոլորը լավ էր ներքին իմաստը կորցրած աասպոյասովցու համար-բարոյական կատարյալ ջախջախումից հետո նա դեռ ունէր ձեռներ, վոտներ, մկաններ ու ստամոքս: Իվան Կուզմիչին էլ հենց այդ էր հարկավոր, յերբ նա ստամոքսի համար հատկադրեց հիսուն կոպեկ և վոր գլխավորն է, ողի:

— Տղերք. կտեղափոխենք,—ասում էյին

նրա գործադրատարները, կանչելով ու համար-
քելով ռասպոյասովցիներին, — կտեղափո-
խենք, հենց միայն ողի խմելով:

— Աստված ձեզ շեն պահի... աղաղա-
կում ելին ռասպոյասովցիները:

— Ողու համար մի մտածեք. ինչքան
կուզես խմիր, միայն թե գործ արա:

— Գործը ենպես գլուխ բերենք, վտը
քեֆդ դա:

Յեվ իսկապես, շուտով սկսվեց գործը:
Հազար փթանոց հրեշք, վերջապես, Մոս-
կվայից հասավ յերկաթուղու կայարանը և,
չըջապատվելով ռասպոյասովցիների մասսա-
յով, շարժվեց, վորպեսզի կենդանություն
տա մեռած գավառին: Նա լայն բացել էր իր
անհեթեթ յերկաթե յերախը, կարծես, սպառ-
նալով կլանել այդ ամբողջ առատությունը,
վորը փռված էր նրա առաջ, կլանել այդ ցըն-
ցոտիավոր ամբոխը, վորը վխտում էր նրա
չուրջը: Դանդաղ ու ահավոր նա առաջ էր
չարժվում, մերթ կանգ էր առնում զառիթափ
վերելքում, մերթ նրա տակ ճքճքում ու քանդ-
վում էր փթած կամուրջը: Գլխոված, հոգնա-
ծությունից խելահեղ ձիերի վրա իջնող մը-
տրակների հարվածը, ողուց խենթացած ռաս-
պոյասովցիների գոռոցը, վորը խապոտ էր,
կարծես, գուրս էր գալիս բոլոր աղիքներից,
լի յեր հիշոցներով, յերգերով, — այս ամենն
ամպի պես կռթած էր այդ հրեշքի վրա, և նա մի

կերպ յեղնում էր փոսից ու առաջ գնում:
Կարուկ շըջադարձի տեղում, ուր թե մարդիկ
և թե ձիերը լարում են իրենց բոլոր ուժերը,
հարա-հրոցով նրան առաջ են վազեցնում, հան-
կարծ կողքի յե շուռ գալիս ււ շնթուկում հեր-
կի վրա, ճզմելով թե քեռի Յեգորին, թե քեռի
Պախոմին, Միկիչկային ու Անդրուչկային...
Այստեղ յերկար մնում է մարդակեր-հրեշքը,
սպասելով դատական քննիչին ու քննության:
Ռասպոյասովցիների խուռն ամբոխը միջանի
որ անվերջ հարեցողությամբ է գրադվում,
մարդիկ փոխադարձ հայհոյանքներ են թա-
փում: Այդ յերկարատև անգործության ժա-
մանակ շատերի գլուխը ջարդվում է, աչքերի
մոտ սև բծեր են գոյանում, արյունը չորա-
նում է քներակների վրա: Յեվ այդ այն ժա-
մանակ, յերբ հրեշք նորից առաջ է շարժվում,
նորից ուժասպառ են լինում ձիերը, գործում
են մտրակները և ողը յցվում է հարբածների
աղաղակով:

Այդ հիսուն կոպեկանոց մարդը հրեշքին
մի կերպ քաշ տվեց, տեղ հասցրեց, — մինչև
արագահոս գետակը, վորը անցնում էր այժմ
համարյա գոյություն չունեցող անտառի մի-
ջով... Բաղմաթիվ ռասպոյասովցիներ ամե-
նամեծ ջանասիրությամբ սրբեցին անտառը,
դարձնելով սաժեններ, քառանկյունի շրջա-
նակներ և այլն: Մտերն ընկնում էլին ճքճը-
քալով, բարձրաձայն տարածվում էլին յեր-
գերի, սղոցների ու կացիների ձայները:

Յերեկոյան, յերբ այդ բոլորը լուռ էր, ողե-
տունն սկսում էր թնդալ պարերից, հայհո-
յանքից ու տուրուզմիոցից: Ողեստունը կա-
ռուցել էր Իվան Կուզմիչը, հենց նույն անտա-
ռի փայտերից:

— Մեր Կուզմիչն ա՛մա գլուխ է հա՛ա,
տղերք,—հարբած քրթմնջում էր ռասպո-
ասովցին,—եղպես գլուխ չկա՛:

— Կարգին գործ է տեսնում մարդը,
խոսք չկա: Համ իրեն է ոգուտ տալիս, համ
մեզ նմաններին ոգնում:

— Աղքատին հաց է տալիս, այ թե ինչ,
—ավելացնում էր յերրորդը:

— Ե՛հ, խո չե՞նք մեռնելու... լցրու բա-
ժակը:

— Հլա կտեսնես ինչե՛ր է անելու: Ասում
են, թե քարափը պայթեցնել է ուզում... լըց-
րո՛ւ:

— Ե՛հ, տղերք, խմենք, քեֆ անենք...
փո՛ղ ես ուզում,—հրես... թագա կտրած,
բայց հին արժեքով յերկու մանեթ...

— Ձեր վրտներին մեռնեմ, յես ել, պա-
ռավ հալովս կուզեմ մի պստիկ բաժակ արաղ
ճաշակել... յերիտասարդներիդ հետ... Կուզ-
միչի փողերից մենք ել ունենք, տասնհինգ
կոպեկ, կարելի յե հիսուն կոպեկ ել լինի, ել
ինչի՞ պառավ ջանս չտաքացնեմ:

— Խմի՛ր, նանի, Կուզմիչը շատ փող ու-

նի... զնանք քարափը ջարդելու, ելի՛ փող
կուենանք, լցրո՛ւ:

Հիրավի, յերբ անտառն արդեն չքացել
էր, Իվան Կուզմիչը հանդիպեց քարաչերտի,
սկսեց փորել տալ, տեղափոխել քարն այնտե-
ղից ու ծախել, մինչև վոր ամբողջ քարը
դուրս քաչեց ու մինչև վոր դոյացած անձավ-
ները փուլ յեկան ու մի քանի տասնյակ մարդ
տակովն արին: Այդ ժամանակ պարզվեց,
վոր այնտեղ չտեսնված քանակով յերկաթ կա:
Իվան Կուզմիչն անցավ յերկաթին: Քանդել
էր տալիս, տեղափոխում ու ծախում: Փողը
տանում էր բանկ և չեքերի գրքույկներ եք
ստանում:

Ահա թե մենք ինչ գիտենք այդ գրքույկ-
ների մասին, վոր նա համարյա ամեն տարի
բերում էր քաղաքից: Արդյոք շա՞տ հարստու-
թյուն կար նրանց մեջ: Թող այդ մասին ըն-
թերցողը դատի:

V

...Իվան Կուզմիչը քաղաքում ստացավ
իր գրքույկներից վերջինը և յերեկոյան մեկ-
նեց իր բնակավայրը,— Ռասպոյասովոյի
չրջանը: Պայծառ վառվում էլին այն գործա-
րանի լուսամուտները, ուր ծխում ու սուլում
էր հրեչ-չոգեկաթսան: Աղմկում էր աղորեքը,
աղմկում էլին «գինզն» ու ոսլայի գործարա-
նը: Իվան Կուզմիչն ամեն ինչ զնում էր, ա-

դում, մանրում ու ծախում: Հազարավոր մարդիկ վխտում էյին գործարաններում: Այստեղ էյին քշել ռասպոյասովյան ամբողջ շրջանը—մարդը մեկական ուրբի, հիսուն կոպեկ, քսանհինգ կոպեկ, և նույնիսկ ամենափոքր տղաներն ու աղջիկները այստեղ կարող էյին որական վաստակել տասը կոպեկ, քրքրելով ծվատները, վորոնք թարախոտ ու արյունոտ բերվում էյին հիվանդանոցներից և ուղարկվում թղթի գործարան: Ամեն ինչ գործիյեր դրված ու գնահատված:

Իվան Կուզմիչն ապրում էր այդ ավանի կենտրոնում, փոքրիկ մի տան մեջ, չորս կողմից յուսամուտներ, վորտեղից յերևում էր այն ամենը, ինչ վոր կատարվում էր շուրջը:

Յերբ նա մտավ իր տնակը, սենյակում սաստիկ տաք էր և սեղանի վրա արդեն յեռում էր ինքնայեռը: Նա ամուսնացած չէր, իսկ նրա սպասավորը ճարպիկ էր և գիտեր, թե ում հետ գործ ունի:

Իվան Կուզմիչը նստեց թեյ խմելու: Թեյը խմում էր յերկար, ամբողջ յերեք ժամ, հարցնելով, թե ինչ է յեղել նրա բացակայության ժամանակ: Պարզվեց, վոր ամեն ինչ բարեհաջող է...

Թեյից հետո Իվան Կուզմիչը պառկեց:

Ամեն ինչ, կարծես, լավ էր, բայց ինչ-վոր մի բան պակասում էր: Իվան Կուզմիչը շարունակ զգում էր այդ պակասը: Մի քանի անգամ

նրա մտքերը կանգ առան ամուսնության վրա: Բայց նա, լավ մտածելով, գտնում էր, վոր այդ ուղղակի հիմարությունն է: Ահա, թե ինչու նա այժմ վորոչեց ձանձրութից ազատվել այնպես, ինչպես միշտ անում էր:

— Իվան,—ասաց նա ինչ-վոր լրջությամբ:

Սպասավորը մոտեցավ:

— Ի՞նչ կա «դինդում»:

— «Դինդում» բանը վատ է, Իվան Կուզմիչ:

— Ինչպե՞ս թե վատ է:

— Ընդամենը յերկու կին կա, այն էլ պառավ... Այ, աղորիքում կա:

— Ո՞վ է:

— Անդրոնովնան, Մեծ Աղյորից:

— Հ՛մ, լավ:

— Մարդը հեան է...

— Մի յերեքանոց գցիր նրան:

Սպասավորը ժպտալով դուրս յեկավ ու գնաց դեպի աղորիքը:

Այս ամենը դեռ վաղուց չէ, ինչ բոլորովին անհնարին էր: Բայց յերբ մարդը գնահատվեց մեկ ուրբի, հիսուն կոպեկ,—թե ուրբին և թե հիսուն կոպեկը դարձան ամեն ինչ:

— Գնա, գնա, սիրելիս... Վազիր: Այ, եսպես մի բառ շալակիր, այն ժամանակ կը-

մանաս, թե վորքան են քաղցր կարմիր թաշ-
կինակները, արծաթ փողերը...

Այսպես եր ասում յերեխային գրկած
ինչ-վոր կին, վորն անցնում եր ի վան Կուզմի-
չի տան մոտից այն պահին, յերբ սպասավո-
րի յետևից վազելով ներս եր մտնում մի այլ
կին:

— Ո՛ր, հիմարի գլուխներ,— հոգոց հանե-
լով ասում եր յերեխան գրկած կինը,— ինքը
մենակ ուտելիք չունի, հչա դեռ մի ուտող ել
պիտի շալակի... յերևի նա չի, ուզում հայր
դառնալ:

«Նա» բառը վերաբերում եր ի վան Կուզ-
միչին: Յերեխան մոր ուսի վրայով անտարրեր
նայում եր ինչ-վոր հեռու կետի:

Ի՞նչ է սպասում նրան:

Գործարանային կինը չի կարող իր ման-
կանը խոստանալ այն վոսիկ գարդարանքները,
վոր ցնորքներով հրապուրված գեղջկուհին
խոստանում եր իր մանկան: Նա գիտե, վոր իր
մանկան գինը յերկար ժամանակ կլինի տասը
կոպեկ, հետո քսան կոպեկ, և այսպես մինչև
մեկ ուրբի, իսկ հետո նա, արդեն վոչինչ,
վոչինչ չի արժենա: Նա գիտե, վոր իր գինն
ել չնչին ե, վոր միայն կարող ե մի կերպ քաջ
տալ իր գոյությունը... Ի՞նչ կարող ե ասել
իր տղային: Ի՞նչ կդառնա նա,— մի մարդ,
վորը ի վան Կուզմիչի գործերի համար հար-
կավոր ե վորպես ուժ, վորպես վառելավայտ,
վորպես փալաս...

ՊԼԵՐ ՌԻՍՊԵՆՍԿԻՆ ՅԵՎ ՆԱՐՈՂՆԻԿՆԵՐԸ

(ԲԱՅԱՏՐԱԿԱՆ ՇՈՒՎԱԾ)

Գլխի Ոսպենսիթ մեծակ եր կամգած իր սկզպտիցիվով,
ևեգհական ժպիտով պատասխանելով ընդհանուր պատ-
րանքին.

Լ Ե Ն Ի Ն

I. 60-ԱԿԱՆ ՅԵՎ 70-ԱԿԱՆ ԹՎԱԿԱՆՆԵՐԸ

1866 թվականին Պետերբուրգում հեղա-
փոխական կարակոզովն անհաջող մահափորձ
կատարեց Աղեքսանդր II թագավորի դեմ:
Թագավորի այն հարցին, թե «ինչո՞ւ դու ինձ
վրա կրակեցիր» — կարակոզովը պատասխա-
նեց. — «վորովհետև դու գյուղացիներին ազա-
տություն և հող խոստացար ու խաբեցիր»:

Հիրավի, գյուղացիները չարաչար խաբ-
վեցին ու նրանց սպասելիքները չարաչա-
րացան: Նրանք կարծում էյին, թե այն հողաբա-
ժինները, վորոնցով ոգտվում էյին ճորտա-
տիրական իրավունքի ժամանակ, պետք է
իրենց ձեռքին մնան նաև ճորտատիրական
իրավունքը վերացնելուց հետո (1861թ),
սակայն այդ բարենորոգումը նրանց ավելի

քիչ հողաբաժիններ տվեց: Այս խաբեբայութ-
յանը հրաշալի կերպով հայտնաբերվեց
կոռավարության կողմից բռնած և ըստ պատ-
կանելույն չհասած մի թուռցիկում, — «Ճոր-
տատերերի գյուղացիներին», — վորը կազմը-
ված էր 1861 թվականին, Ն. Գ. Չերնիշևսկու
ձեռքով կամ նրա ազդեցությամբ: Թուռցիկն
այսպես էր պատկերացնում կարծեցյալ աղա-
տությունը. — «Առանց կալվածատերերի սրի-
կայության, առանց սահմանաչափերի նե-
րողամտության (դեպի կալվածատերերը),
հողը սահմանազծելիս հենց թաղավորի հրա-
մանով» առաջվան հողից կտրում են «մի տեղ
քառորդ մասը, մի տեղ յերրորդ մասը, մի այլ
տեղ էլ ամբողջ կեսը»: Գյուղացին չի կարող
ապրել կիսով չափ ստացած հողով, դիմում
է կալվածատիրոջը, թե «մի քիչ հող տուր»,
իսկ վերջինս «մոժիկից իր ուղած գինն է
պահանջում», մնում է նորից «կոռ քաշել»
կամ հողատուրք տալ: «Յե՛վ մի՞ թե միայն
վարելահողի համար պետք է ավելի մեծ
տուրք վճարել», — ասում էր թուռցիկը...
Չե՞ վոր խոտհարքն էլ համարյա ամբողջ-
վին խլելու յեն գյուղացուց... Անտառն էլ, ինչ-
պես ասված է հրամանում, կալվածատերերի
բարիքն է, իսկ դու, գյուղացի, յեթե աղային
չվճարես, չհամարձակվես նույնիսկ խռիվ էլ
հավաքել... Աղան վարձ է վերցնելու նաև
լծում կամ գետակում ձուկ վորսալու հա-

մար»: : Այսպիսով գյուղացիներին հողաբաժի-
նը կտրելը, հողի ծանր վարձակալությունը
(հողատուրքի ն. ր ձև), աղայի համար աշխա-
տելու անխուսափելիությունը (կոռի նոր
ձև), — ահա թե ինչ էր սպասում գյուղացիներին
«ազատությունից» հետո: «Ուղղակի աս-
ած՝ կալվածատերերը թաղավորի հրամանով
բոլորին աղքատ-ւթյան դուռը կգցեն» — աս-
ված էր թուռցիկում: Չարմանալի չէ, վոր
բարենորոգումից հետո, հենց առաջին յերկու
տարում տեղի ունեցան հազարից ավելի գյու-
ղացիական խռովություններ, վորնք յերբեմն
զինվորական ուժով էլին ճնշվում, զնդակա-
հարություններով վերջանում:

«Ճորտերի թակարդի» փոխարեն գյուղա-
ցիների համար նոր թակարդ ստեղծվեց:
Սակավահող գյուղացիները և աղայական
տների հողազուրկ սպասավորները վաստակ
փնտռելու համար ստիպված էլին գնալ քա-
ղաքները, վորտեղ նրանց մի մասը դործա-
րանային բանվորներ էր դառնում, կազմելով
մի նոր դասակարգ — պրոլետարիատը: Իսկ
գյուղերում մնացած գյուղացիները կամ դա-
ժանորեն շահագործվում էլին հողատեր-
կալվածատերերի կողմից, կամ իրենց, վոր-
պես բանվորական ուժ, ծախում այն մարդ-
կանց, ովքեր ուղում էլին վորևէ գնով գներ
նրանց: Յե՛վ գնո՞ւմ էր կալվածատերը, զնու՞մ
էր «կուլակը» — տեղական կամ յեկվոր, գնում

եր խոշոր ձերնարկատերը, առևտրականը կամ արդյունաբերողը:

«Ազատագրույունն» իրականում աչքի առաջ ունենր վոչ այնքան գյուղացիության, վորքան այլ դասակարգերի շահերը:

Յեւլ շահեց խոշոր ու միջին կալվածատերեր: Շահեց ձեռնարկուն, վաճառականարդյունաբերողը (տես «Չեքերի գրքույկը»): Բուրժուազիան ավելանում ե իր քանակով. նիկոլայան ժամանակներում նա գրեթե իրավագուրկ եր, իսկ «բարենորոգումների ժամանակաշրջանում» ձեռք բերեց մի շարք կարևոր քաղաքական իրավունքներ: Ազնվական-կալվածատիրական Ռուսաստանը վորչ չափով դառնում ե բուրժուական:

Յուրահատուկ եր ինտելիգենցիայի գրությունը: Քանակով նա աճում ե: Նրա մեջ մի առանձին խմբակ են կազմում «ուսանողիները, վոր սակավ միջոցներ ունենալով, անկարող եյին վարձու աշխատանքով տնտեսությունը վարել, քայքայվում եյին: Իր գոյությունը պահպանելու համար նա պետք ե ուրիշ աղբյուրներ վնտուեր, և յերիտասարդությունը մայրաքաղաք ե գնում սովորելու համար: Միևնույն շարժումն ե ստեղծվում նաև մանր բուրժուազիայի մեջ—գավառական հողեվորականության, բանակային սպայության, մանր չինովնիկության ընտանիքներում, ուր մարդիկ առաջ նեղվում եյին, իսկ

հիմա յել «սնանկություն» եր նկատվում: Ռազնոչին-ինտելիգենցիայի կադրերը լրացվում եյին նաև վաճառականության ու գյուղացիության միջավայրից յեկած մարդկանցով:

Այդ յերիտասարդությունը տվող ընտանիքների մեծամասնությունը, իր տնտեսական խախուտ գրության շնորհիվ (միշտ կարելի յեր մի կտոր հացի կարոտ լինել), «կյանքի յերկյուղ» եր զգում: Նրանց հոգեբանությունն այսպես բնորոշեց Գլեբ Ուսպենսկին, վորն ինքը մանր չինովնիկի ընտանիքից եր: Այդ ընտանիքը նյութապես ապահով եր այն ժամանակ, յերբ պահող ունենր, իսկ հետո զրկվեց ապրուստի միջոցներից: Նման անապահով ընտանիքներում,— ասում ե Ուսպենսկին,—ամեն ինչ յենթարկվում եր ինչ-վոր մի ծանր անխուսափելիության. «Կկորչե՛ս»,— լավում եր իմ բոլոր մոտիկների շրջանում: «Քանի հնարավոր ե, հարսնացու ճարիր, թե չե կորած ես»—և մարդը ճարում եր այլանդակ մեկին ու անձնատուր լինում հարբեցողության: «Պաշտոն գտի՛ր... առանց պաշտոնի կորած ես»—ու գեղազետը, տաղանդավոր մարդը, գտնում եր տերտերի, փոստատարի «պաշտոն» ու նույնպես անձնատուր լինում հարբեցողության... Հորիզոնում չկար և վոչ մի պայծառ նշույլ» («Իսկ Պարամոնը»): Ի՞նչ եր սպասում «ուսանողին» յերիտասար-

դուրսը, վորը միջնակարգ ու բարձրագույն կրթությունն էր ստանում:

Կառավարությունը, վորը պաշտպանում էր ազնվական-կալվածատերերի և կապիտալիստների շահերը, բարեհաճ վերաբերմունք չունէր դեպի այդ յերիտասարդությունը: Խոշոր արդյունաբերությունը դեռ այնքան զարգացած չէր, վոր աշխատանք տրամադրէր մեծ թվով այդպիսի ռազմոցին-ինտելիգենտների: Սրանց տնտեսական դրությունը մնում էր անկայուն ու անորոշ: Այն մարդիկ, վորոնք իրենց մեջ հաղթահարել էին «կյանքի յերկյուղը», ստանձնելով չինովնիկի կամ ուսուցչի պաշտոն, ամուր կառչում էին այդ պաշտոնից, բացառապես անձնատուր լինելով անձնական բարեկեցության հոգսերին: Ուսպենսիին նրանց անվանեց «անվճարունակներ» (վոչինչ չէն սալիս նրանց, ում վզին նստել են), նրանց նմանացրեց այն «մեխին», վոր կողմնակի ձեռքն ամուր խփում է վորոշ տեղի և վորը «ընդունակ է պահել այն ամենը, ինչ վոր նրա վրա կախի այդ կողմնակի ձեռքը»: Ռազմոցին ինտելիգենցիայի մյուս, ավելի ուժեղ մասը չէր կարող դրանով բավարարվել: Նա հեղափոխականանում էր, տրամադրվում թե խոշոր կապիտալի դեմ, վորն իր գիշատչությամբ իրենից յետ մղեց ու վոչինչ չտվեց նրան, թե կառավարության դեմ, վորը խա-

մանում էր նրա կրթությունը և տրամադիր չէր նրան իր մոտ աշխատանքի կանչել:

Այդ թշնամիների դեմ նա անկարող էր պայքարել իր ուժերով և պետք էր հենարան փնտռել կամ կալվածատերերի, կամ գյուղացիների մոտ: Կալվածատերերի—Ֆեոդալական հասարակության այդ ներկայացուցիչների, «ազանների» հետ ռազմոցին-ինտելիգենտը չէր կարող և չէր ուզում մերձենալ. նրա հայացքով այդ կալվածատերերը «ճորտատիրության աղբի վրա աճած սունկեր էին» և «բացի այդ աղբի հետ փչանալուց, նրանց ուրիշ վոչինչ չի սպասում ապագայում» (Ուսպենսիկի): Ռազմոցինն ուրիշ կերպ էր նայում գյուղացիության վրա: Տնտեսապես նա գյուղացիությանը մոտիկ էր գտնում իրեն: Չե՞ վոր գյուղացիական տնտեսությունը շուկայի համար նույնպիսի մանր արտադրող էր, ինչպես և աղքատացող ազնվականի տնտեսությունը, ինչպես և մանր չինովնիկի ու ռազմոցինի աշխատանքը: Գլխավորն այն է, վոր ռազմոցինն ընդունում էր գյուղացիության «ուժը». «գյուղացիները»—դատում էր նա, վոչ ավելի և վոչ պակաս 60 միլիոն են... Թե զորքերում, թե հոգևորականության ու քաղքենիության մեջ գերակշռում է գյուղացիական նույն, թեև յատ թե քիչ նոր տարազ հագած տարրը» (Ուսպենսիկի, «Փոքրիկ տղերքը»): Այս բոլորն ինքնակայության կողմից

տնտեսապես ու քաղաքականապես հարածված
նազնոչինին ստիպեց իր շահերը և հույսերը
կապել գյուղացիության հետ: Այստեղից ել ա-
ռաջ յեկավ «գնալ ժողովրդի մեջ» նշանաբանը:
Այստեղից առաջ յեկան նարոզնիկները:

Նարոզնիկական շարժումն սկսվեց գյու-
ղացիական ռեֆորմից հետո, 70-ական թվա-
կաններին ուժեղացավ և այդ թվականների
վերջում կյանքի կոչեց «Հող և ազատու-
թյուն» կուսակցությանը: Շարժմանը մասնակ-
ցում էր սոցիալական ամենաբազմազան խա-
վերի ինտելիգենտ յերիտասարդությունը:

«Ժողովրդի մեջ գնալու» (70-ական թվա-
կաններին «ժողովուրդ» ասելով հասկացվում
էր գյուղացիությունը) նպատակները տարբեր
էին: Վոմանք, իբրև գյուղական ուսուցիչ-
ներ, բժիշկներ, բուժականեր, գավառակային
գրագիրներ, հասարակ բանվորներ, ցանկա-
նում էին ապրել «սեփական ձեռներով աշ-
խատել», «լինել գյուղացիական կյանքի բնդ-
հանուր պայմաններում» և «գոյություն
ունենալ միայն այն միջոցներով, վոր նրանց
աշխատանքի համար կտա ինքը, ժողովուրդը»
(Ուսպենսկի). նրանց նպատակն էր թեթե-
վացնել «ժողովրդի» տառապանքները և ոգնել
«ժողովրդին», ազատվելու տգիտությունից ու
աղքատությունից: Մյուսները գնում էին
«ժողովրդին» ուսումնասիրելու, իմանալու
նրա հասկացողությունները լավագույն սոցի-
ալական կյանքի մասին: Գնում էին նաև նրա

համար, վորպեսզի «ժողովրդին» հասկանալ
տային նրա դրուժյան սոսկալիությունը,
բարբաքեցին նրա մեջ թագնված հեղափոխա-
կան կրակը, այդպիսով նրան մղեցին դեպի ան-
հապաղ ապստամբություն:

Ռազնոչին-նարոզնիկն իր ակնկալու-
թյուններով գերազնահատում էր գյուղացի-
ության հեղափոխական զերը: Ռազնոչին-
նարոզնիկը կարծում էր, վոր Ռուսաստանը
կարող է և չդառնալ բուրժուա-կապիտալիս-
տական յերկիր, վոր դրանից հնարավոր է
խուսափել գյուղացիական հեղափոխության
միջոցով («ժողովուրդը» պատկերացվում էր
անգիտակցորեն-հեղափոխական). նարոզնիկ-
ները հույս ունեցին, վոր մեր գյուղացի-
ությունը, տապալելով թագավորին ու կալ-
վածատերերին, կարող է, իր կյանքի համայ-
նական կառուցվածքի շնորհիվ, վերակառուց-
վել կոմունիստական սկզբունքներով: Նարոզ-
նիկության թեորիան ձևավորվեց իր դրու-
թյունից դժգոհ ինտելիգենտի գլխում, ինտե-
լիգենտի, վորն իր հայացքները տանում էր
դեպի ամենաբազմամարդ դասակարգը Ռու-
սաստանում—գյուղացիությունը: Այս թե-
որիան չէր համապատասխանում կյանքին:
Ստեղծեցով այն, նարոզնիկը շատ բան հաշվի
չէր առնում: Նա աչքաթող էր անում գյու-
ղում սկսվող շերտավորումը: «Կուլակն» ու
«չքավորն» արդեն առկա էին: Վերջինս այն-
քան էր ճգմված, այնքան ապշեցնում էր իր

աղքատությամբ, վոր պրոպագանդի համար նրա մտ յեկած նարոզնիկը սիրտ չէր անում նրա առաջ բերանը բանալ և հեղափոխական կոչ անել (նարոզնիկ Վերա Տիգնների խոստովանությունը): Քաղաքական հեղափոխության հենարանը վորոչ չափով կարող եր լինել կուլակը, վորը կատաղորեն ուտում եր ազաներին, վորոնց հողի մեծ մասը,—մտածում եր նա,—չի ոգտագործվում, մինչդեռ հարկավոր ե գյուղացուն: Սակայն նարոզնիկ-հեղափոխականը չէր կարող կուլակի հետ միևնույն ճանապարհով գնալ. ապարդյուն կլինեք սոցիալիզմ քարոզել այն մարդուն, ով ազահարար ձգտում եր ապրել ուրիշի հաշվին, ով, մեջտեղից վերացնելով աղաներին, ձգտում եր նրանց տեղը բռնել: Գյուղացու և նարոզնիկի միասնությունը գլուխ չեկավ: Մերձեցման փորձերն անհաջողության եյին հանդիպում: «Քիթղ մի խոթի՛ր»,—ասա, Ուսպենսկու հայացքով, գյուղացին ինչպես եր վորոշում իր վերաբերմունքը դեպի նարոզնիկները, վորոնք աշխատում եյին մերձենալ նրա հետ:

Նարոզնիկների սխալն այն եր, վոր նրանք հարկավոր ուչագրություն չգարձրին պրոլետարիատի վրա, չհասկացան նրա գեկավար դերը կյանքի վերակառուցման ասպարիզում, չնայելով, վոր 70-ական թվականներին արդեն դրսևորվում եր բանվորների մարտական ինքնագործունեյությունը,—լինում եյին

ցույցեր, գործադուլներ, բանվորական միություններ կազմակերպելու փորձեր: Իդուր չե, վոր 1870 թվականին Ալեքսանդր 2-րդ թագավորը նահանգապետներին հրամանագրում եր «ամենախիստ և անդադրում հսկողություն ունենալ գրծարանային բնակչության վրա»:

II. ԳԵԼԲ ՈՒՄՊԵՆՍԿԻՆ ՎՈՐՊԵՍ ԳՐՈՂ ՅԵՎ ԳԵՂԱԳԵՏ

Այնպիսի մի յուրհատուկ հոսանք, ինչպիսին նարոզնիկությունն եր, չէր կարող չբատեղծել իր գրականությունը: Ռազնոչին-նարոզնիկներին չէր կարող բավարարել ազնվական գրականությունը, վորն արտացոլում եր գրող-կալվածատերերի իդեոլոգիան և հոգեբանությունը, թեկուզ և այդ գրականությունն աչքի յեր ընկնում գեղարվեստական բարձր արժանիքներով: Նարոզնիկական բելտրիստիկան, հրաժարվելով այնպիսի բարդ ձևերից, ինչպիսին եյին վեպն ու դրաման, տալիս եր միայն ոչերկներ, տեսարաններ, պատմվածքներ, վոչ-բարդ վիպակներ: Այդ բելտրիստիկայի բնորոշ առանձնահատկությունները մենք տեսնում ենք Գլեբ Իվանովիչ Ուսպենսկու յերկերում:

Ուսպենսկու ստեղծագործության մեջ հասարակական շահերը գերակշռում են գրական շահերին: Կարծես թե, խուսափելով «աղայական պչրանքներից» և «ձեռնածություններից», Ուսպենսկին հարկավոր չափով հոգ չէր

տանում գեղարվեստական ձևի մասին: Որինակ, նա կենդանի պատկերներ տալու փոխարեն յերկար դատողություններ է անում իրեն հուզող կենսական հարցերի շուրջը: Հաճախ հրապարակախոսը վտարում է գեղագետին:

Ուսպենսկու ստեղծագործության խոշոր արժանիքն այն է, վոր նա ձգտում է ճշմարտապես պատկերել կյանքը: Նա նպատակադրվում է անքթիթ դիտավորությամբ ուսումնասիրել մարդկանց կյանքը, այդ նպատակով մտախից շփվելով նրանց հետ: Ռուս դյուզացու կյանքն ուսումնասիրելու համար նա յերկար ժամանակ ապրում է Նովգորոդի և Սամարայի նահանգներում, ճանապարհորդում է դեպի Ռուսաստանի զանազան վայրերը: Այսպես նյութեր է հավաքում իր գեղարվեստական յերկերի համար, այսպես ուսումնասիրում բնակչության այն խավերի լեզուն, վորոնց պատկերում է նա: Նրա յերկերը միանգամայն ռեալիստական են:

Ուսպենսկու ռեալիզմում կա յուրահատուկ մի գիծ: Կորոլենկոն* Ուսպենսկուն անվանում է «գրսեփորված ջղերով մարդ», բնորոշելով, թե նա ինչպես է ըմբռնում կյանքի յերևույթները և ինչպես խորն ու սրտազին արձագանքում այդ յերևույթներին: Ուսպենսկին, — ասում է Կորոլենկոն, — ցավ էր գգում այն-

տեղ, ուր մենք, ավելի կոպիտ ջղեր ունեցողներս, անտարբեր ենք մնում: Ուսպենսկին այդ ցավը համարում էր մարդկային նորմալ զգացմունք, ձգտում էր նրանով վարակել ընթերցողին: Այդ նպատակով նա յերբեմն ընթերցողին ստիպում էր յերկար ծիծաղել, վորպեսզի հետո միանգամից նրա ծիծաղը կտրի ու տանի դեպի շփոթ, դեպի մարդու համար ցավելու զգացմունքը (տես նրա «Անբուժելին» պատմվածքը (ուսերեն)):

Մարդու համար ցավելու զգացմունքը Ուսպենսկու ստեղծագործության մեջ այնքան ուժեղ էր արտահայտվում, վոր յերկիծաբանական հարուստ ձիրքը, թույլ տալով Ուսպենսկուն դասելու Ֆոնվիդինի, Գոգոլի, Սալտիկովի, Չեխովի շարքը, չէր կարող հանդիպել անջրպետների:

Մենք ուրախ ու անհող ծիծաղել կարող ենք միայն այն ժամանակ, յերբ մեր ուշադրությունը չենք կենտրոնացնում տվյալ յերբեփույթի հետ շողկապված տանջանքի վրա: Սակայն բավական է ծիծաղելի յերևույթի տակ տեսնել տառապանքը, — և ծիծաղը կամ միանում է տրտմության (հումորիստներ Գոգոյն ու Չեխովը), կամ բարկության, ցատումին (յերկիծաբան Սալտիկով):

Ուսպենսկու ստեղծագործության մեջ, նույնիսկ նրա առաջին յերկու գրվածքներում, մենք չենք տեսնում անհող և ուրախ ծիծաղ,

* Կորոլենկո, «Գլ. Ուսպենսկի» (ակնարկ «ОТШЕД-ИИЧЕ» ժողովածուից):

ինչպես և չենք տեսնում Սալտիկովի խարա-
զանող ծիծաղը: Ուսպենսկու հումորը սովոր-
աբար շողկապվում է կյանքին վերաբերող
տխուր կամ ցավադին մտքերի հետ: Տարի-
ներ հետո ուժեղանում է գյուղի ուշադրու-
թյունը գեպի տառապանքը, սրվում է նրա
ցավը, և ծիծաղն էլ տեղ չի ունենում, հանգ-
չում է:

Իր սկզբնական յերկերում գրողը տալիս
էր հերոսի պորտրեն, նկարագրում էր նրա
արտաքինը, — քայլվածքը, տարազը, դիմա-
գրծերը, և այսպես մոտենում էր բանվորու-
թյունը պատկերացնելուն: Հետագայում Ուս-
պենսկու ստեղծագործությունների մեջ դեմ-
քերի այդպիսի նկարագրությունն արդեն չկա:
Տվյալ անձնավորության բնավորությունը
ճանաչվում է նրա խոսքերում և արարքներում
յեղած տիպիկ դասակարգային գծերով: Հե-
ղինակը չի տալիս Իվան Բոսիխի, Մյասնիկո-
վի, հին վաճառականի մանրամասն դիմանը-
կարը: Մյասնիկովի պատմածում ու խոսքե-
րում մատնանշվում են գիշատիչ արդյունա-
բերողի միայն ընդհանուր գծերը — ինքնա-
բավականություն, համարձակություն, ինք-
նավստահություն:

Բնութագրման յեղանակից մեկը հանդի-
սանում են գործող անձերի ազդանունները և
գործողության մայրերի մտացածին անուն-
ները, որինակ, Մյասնիկով, Պրետերպեկեներ,
Ռասստերյակա փողոց, Ռասստերյասովո

գյուղ*: Ուսպենսկին գրեթե ուշադրություն
չի դարձնում պեյզաժի վրա, կարծես, շղան-
կանալով ընթերցողի ուշադրությունը հեռաց-
նել հիմնական բովանդակությունից: Բնու-
թյունը նա հիշում է մեկ յերկու տողով, որի-
նակ, «Չմեռնային ցուրտ որ. պսպղում է ձյու-
նը. սառած լուսամուտից յես հազիվ տեսնում
եմ, թե ինչպես գյուղացի Իվան Բոսիխը մըտ-
նում է ընդարձակ բակը», — և ուրիշ վոչինչ:
Որենբուրգից մինչև Ուֆա ճանապարհին մեր
հեղինակին գերող տեսարանների նկարագրու-
թյունը (տես « Поездка к переселенцам » 1880
թ.) ընդհատվում է հետևյալ խոսքերով —
«սակայն բավական է անձնատրվել ցնորքնե-
րին, վոր ստեղծում են բնության հրաշագեղ
պատկերները»: Ուսպենսկու համար պեյզաժը
համարյա միշտ լինում է շատ թուուցիկ, պա-
տահական և զուրկ է ինքնուրույն նշանակու-

*) Ուսպենսկին այդ անուններով բնորոշում է գոր-
ծող անձերին կամ գործողության վայրը: «Մյասնիկով»
(ուսու. МЯСНИК — բառից — մսավաճառ բառն արտահայտում
է այդ հերոսի դիշակեր բնույթը, Պրետերպեկեներ ազ-
գանունը վերցրել է սուսերեն претерпеть բառից, վոր
նշանակում է համբերել, տառապանք կրել և այլն:
Այս իմաստով «Ռասստերյակա փողոց» — «չփոթվածու-
թյան փողոց, Ռասստերյասովո գյուղ» — «գոտիները
հանաձնների» գյուղ: Նույն դիտավորությամբ հեղի-
նակը գործ է ածել «Պրիսուխինա» («չորացած — կտած»),
«Ջատուխինա» («յերաշտական, չորացած») և «Ուպե-
ուխինա» («ապտակ կերած») բառերը:

թյունից (որինակ, անտառը «Ձեքերի գրքույկում») :

Գրողը հաճախ գործադրում է հակադրության (կոնտրաստի) ձևը: Ուսպենսկին ոգտվում է այդ ձևից, վորպեսզի ընդգծի դասակարգային հակասությունները կամ ուրվագծի միևնույն սոցիալական խմբակի կյանքում կատարված խիստ փոփոխությունները (աղաչի «մելամաղձոտությունն» ու մուստիկի «մելամաղձոտությունը» ճորտատիրության ժամանակաշրջանում, աղվեսային արտաքին ունեցող հին վաճառականը, վորը ճանապարհ գրնալուց առաջ մաղթանք է կատարում, և նոք վաճառականն իր համարձակ կերպարանքով վերջինս, ճանապարհ գնալիս, գրպանն է դրնում վեցփողանի ատրճանակը) :

Ուսպենսկին առանձնապես չի հոգում լեզվի պատկերավորության մասին, եպիտետները, պատկերները, վոր սովորաբար գեղազարդում են արվեստագետի լեզուն, չեն գրավում Ուսպենսկուն, հաճախ չեն պատահում նրա յերկերում. ծայրահեղության չափ հագվադեպ են նաև սիմվոլիկ պատկերները: Նուրբ համեմատություններ գրեթե չկան: Գործող անձինք համեմատությունները միշտ վերցնում են իրենց մոտիկ միջավայրից. «խակական արջ է, կուվել է գայլերի հետ», «արջի նման սկսեց պտտվել տան շուրջը», «դառնությունից սկսեց ծվծվալ, ինչպես թշվառ ևս-

պաստակ», «մենք բոլորս պիտի սառչեյինք մի մուկների նման»:

Ռուսպենսկու յերկերի հերոսները միշտ խոսում են տվյալ սոցիալական խմբին հատուկ լեզվով, վորն անպայաման ճիշտ է իր կառուցվածքով և բառերի շարահյուսությամբ: Հերոսների խոսելու ձևը միշտ ցայտուն կերպով արտահայտում է տվյալ անձի տրամադրությունը, բնավորությունը: Իրեն, Ուսպենսկու բառապաշարում պատահում են խիստ արտահայտիչ, հեղինակի շատ կամ նրան պատկանող բառեր ու դարձվածքներ. «խոզավարի մարդ», «խոզավարի տարր» (կյանքի գոհհիկ կողմը), «վզին նստել» (չահագործել), «միտքը լուսավորեց», «հալչող հոգի» (անգիտակցական, գրեթե անասնական գոյությունից գիտակցական մարդկային կյանքին անցնելը), «անվճարունակներ» և այլն:

Յեթե Ուսպենսկին, ինչպես ասացինք, քիչ եր հոգում գեղարվեստական ձևի մասին, ապա այստեղից չի կարելի յեղրակացնել, թե նա չեր գնահատում այն, չեր գնահատում գեղարվեստական յերկը: Մենք գիտենք, վոր կարդալով կորոլենկոյի մի «սքանչելի» պատմվածքը, — ինչպես ինքն է վորակել, Ուսպենսկին սկսեց յերազել, վոր ինքն էլ, «յերբ ուշքի կգա», կտա «զուտ բեխտրիստական պատմվածք, առանց դատողությունների»: Նրա ստեղծագործության մեջ այդպիսի պատմ-

վածքներ կան: Այդպիսի գեղարվեստական յերկերից մեկն է նրա «Մեխանիզմի փոքրիկ թերությունները» ոչերկը:

Իսկ թե Ուսպենսկին գեղարվեստական ինչպիսի լեզվով կարող եր խոսել, յերբ անձնատրվում եր գեղարվեստական ընդվզումներին, այդ մասին կարելի յե դատել թեկուզ նրա նկարագրած անտառի հրդեհից («սեփական միջոցներ»-ը, և «աստված համբերում է մեղքերը» ոչերկներում):

«Անտառները այրվում են հանդարտ, լուռ, ասես, մտազբաղ. խաղաղ յերեկոներին վորեւե ծառ վառվում է մոմի նման. ճըճքում ու կծկվում է կնձնին, կանաչ տերևները բռնկվում են ու ծալվում. մերթ ընդ մերթ ճքում և, փայլակի նման, մթին անտառի վրա բոցավառվում է կրակից շիկացած սոճու խիժաբույր գազը... Յեւ կրակը, կարծես, ինչ-վոր պարտականություն կատարելով, անշտապ, ավերելով մոտ հարյուր դեսյատին պետական կամ կալվածատիրական և կամ գյուղացիական անտառը, հասնելով մինչև դաշտ, ուր այլևս նրա համար կերակուր չկա, սկսում է ծամել շոգից ու տապից չորացած խոտը, ծամում է վորպես հեզ ու հեղաբարո վոչխար, ծամում է մեկ որ, յերկու ուր, քայքայ առ քայլ անցնելով առունները, անցնելով ճահճուտների կողքից ու չոր տեղեր փնտռելով: Հասնում է մինչև նոր ու թարմ անտառը,

մինչև նոր կեչին, այս ու այն կողմ արձակելով նույնպիսի հեղաբարո, հրեղեն, փոքրիկ վոչխարներ... կրակը մագլցում է կեչու վրա, քչփորում չամբուկի կամ լաստենու թփի ներսը, ու մեկ ել տեսար մի որ, յերկու որ հետո ածխանում, մոխրանում է ելի հարյուր դեսյատին անտառ»: Նույն նկարագրության մեջ գիշերն այրվող անտառները համեմատվում են «պարահանդեսի դահլիճի» կամ «հրավառված հսկայական պարկի» հետ:— «Ամենուրեք—կրակներ, աստղեր, բենդալյան կրակներ (սոճին բռնկվել է), իսկ նրանց միջև—այրված, կամ դեռ վառվող թփեր, ինչպես խումբ-խումբ հյուրեր, վորոնք պարում են, խոնվում թղթախաղի ուտելեղենի սեղանների շուրջը»... «Յերեկը,—այսպես է վերջացնում Ուսպենսկին նկարագրությունը, —իհարկե այդ բոլորը չքանում է ու մնում միայն հեղցուցիչ ծուխն ու խանձահոտը»: Վերջին յերկու բառերը,—«ծուխն ու խանձահոտը»,—վոչ միայն ավարտում են անտառի հրդեհի պատկերը, այլև փորպես սիմբոլ, ընթերցողի կողմից հեշտությամբ վերագրվում են մարդկային այն խմբի կյանքին, վորը վերցրած է համեմատության համար:

Ուսպենսկին իր գեղարվեստական տաղանդով անշուտ աչքի տնկնող տեղ է բռնում վոչ միայն բելետրիստ-նարոդնիկների, այլև մեր կրասիկ գրողների շարքում:

Գլեր Ուսենսկին իր ժամանակակիցներին հուզում էր, վոչ միայն վորպես խոշոր գրող-գեղագետ, վորը ձեռնամուխ էր յեղել գյուղացիության պատկերման, այլև վորպես բելետրիստ— հրապարակախոս, վորը հանդես էր գալիս այն ժամանակվա կյանքի առաջադրած հարցերին իր պատասխաններով:

Նրա գրական գործունեությունը տևեց 30 տարի, — 1862-ից մինչև 1892 թվականը: Կենցաղագրական ստեղծագործությունից հետո, — յերբ նա պատկերում էր քաղաքի ծայրամասերի մանր քաղքենիների կյանքը և չէր փորձում իր նկարագրածը բացատրել վորևէ թեորիայով, — նա 70-ական թվականների կեսերից, իր արտասահմանյան ճանապարհորդությունից հետո (1871 և 1874-1876 թ.թ.), ինչպես ինքն է ասում, «ուչքի յեկով», «սկրսեց գիտակցաբար գրել», հանդիսանալով վո՛չ միայն իրրև գեղարվեստագետ—պատկերող, այլև տեսաբան, հրապարակախոս, վորն զբաղված էր «հողի իշխանության» և «կապիտալի իշխանության» հարցերով:

«Կապիտալի իշխանությունն» առաջին մեծ հարցն էր, վոր զբաղեցնում էր Ուսպենսկի—հրապարակախոսին:

Ս.յն տարիներին, յերբ նա գտնվում էր արտասահմանում, արևմտա-յեվրոպական կյանքը նրան թվում էր «դաժան» և «սոսկա-

լի»: Նրա համար հատկապես տարափելի յեր այն, վոր կյանքի «դաժանությունն» ամենուրեք ճանաչվում է նորմալ, չի դատավետվում: «Ամեն մեկն ամուր պահում է այն, ինչ վոր դուվել է իր ուժեղ ձեռքով», «մի վերջոկ յերջանիությունը ձեռք է բերվում հազարավոր մերձավորների մահով», — ահա Լոնդոնից ստացած նրա տպավորությունները: Թե ինչպես է պահպանվում այդ հասարակակարգը, այդ մասին խոսում է կոմունարների դաժան կոտորածը, կոմունարների, վորոնք հանդուրձեցին «չառաչուն ապտակ» տալ բուրժուական ֆարիզին: Ուսպենսկին «խելագարի կամ քարացածի պես» կանգնեց այն հրապարակում, ուր մի տարի առաջ 450 կոմունար զնդակահարվեց, ուր «ինչքան էլ մաքրում էյին, այնուամենայնիվ արյան կաթիլների հետքերը» մնում էյին: Նա ականատես էր կոմունարների դատին. — «մի ժամում մեր ներկայությամբ յերեք հոգու մահվան դատապարտեցին», «ավելի գայրացուցիչ բան յես չեյի տեսել» (Փարիզից գրած նամակը): Յանկանալով իրեն պարզ հաշիվ տալ, թե ինչից առաջացավ սերբերի ու թուրքերի պատերազմը, վորը մեր նույնիսկ առաջավոր մամուլը պատկերացնում էր իբրև «սլավոններին թուրքական գաղանթություններից» ազատագրելու պատերազմ, — Ուսպենսկին 1876 թվականին գնում է Սերբիա և ապա պատերազմի պատ-

ճառը համարում սերբ կապիտալիստներին՝ ձգտումները՝ մեծ շահույթներ ստանալ:

Ահա արևմտյան կապիտալիստական հասարակարգից ստացված այդ բոլոր տպավորութիւնների հանրագումարները. «Պետք է վոր մարդկութիւնը պաշտպանի ինքն իրեն, սանձահարի այդ քաղաքակրթութիւնը, ստիպելով նրան, վոր իրեն վայելուչ պահի և առհասարակ խելքի գա»: Կապիտալիստներին ծառայելն Ուսպենսկին խայտառակութիւն էր համարում. «Ստոր կոնցեսսիոները միջիոններ են կուլ տալիս հանուն այլ և այլ սրիկայական պրոյեկտներին, — իսկ քանի՛ անգամ ավելի ստոր է այն ինտելիգենցիան, վորը վոչ թէ միջիոններ, այլ կոպեկներ ստանալու համար յերկրի խորքերում իրագործում է այդ պրոյեկտները: Կոնցեսսիոներների հսկայական ծնոտները վոչինչ չպիտի կարողանային անել, յեթէ նրանց չոգնելին այդ կոպեկանոց ատամները... Յես չեմ կարող յինել այդ ատամների թվում»*):

Բնական էր, վոր Ուսպենսկին սարսափում էր այն մտքից, թէ կապիտալիստական հասարակարգը կարող է հաստատվել Ռուսաստանում:

*) Միխայլովսկուն գրած իր նամակում Ուսպենսկին այդպես բացատրեց, թէ ինչու յեր հրատարակել յերկաթուղային վարչութիւններից մեկում (կալուգայում) ծառայելուց:

Դեռ գտնվելով արտասահմանում, իմաստավորելով իր հայրենիքում տեսածը, Ուսպենսկին ստեղծագործում է այնպիսի պատմվածքներ, վորոնք պատկերում են կապիտալի ներխուժումը դեպի նահապետական կյանքը: Այդպես է նրա «Կծու նորույթներ» ակնարկը (1875թ.), այդպես է նրա «Չեքերի գրքույկը», վորը գրված է 1875 թվականին և վորը գրաքննութիւն կողմից արգելված՝ «Աշխուժացրած վայր» — ի վերամշակումն է:

«Կծու նորույթներում» մերձվողքյան մի գետակի վրա գտնվող Պոկրովսկոյե կոչված աղբատ գյուղն է գալիս առաջին շողենավը, այնուհետև այդ գյուղի միջով անցնում է յերկաթուղին և նա կենդանանում է. գալիս է փողը, պոկրովցիները հնարավորութիւն են ստանում «մտածել իրենց մասին», աշխատել իրենց համար»: Նրանց մոտ գալիս են կուլտուրական մարդիկ, — ճիշտ է, վոչ ուժեղ. գալիս են գավառական քաղաքից, և «առկայծում է մտքի աստղը»: Այդ խնդառատ յերևույթի հետ լինում է մի տխուր յերևույթ, — ամեն ինչ ծախու յե դառնում:

«Չեքերի գրքույկում» կապիտալի յերթն արդեն դիտվում է միայն բացասական կողմից: Գիշատիչ գործունէյության են անցնում այնպիսի ձեռնարկու մարդիկ, ինչպես Մյասնիկովը, վորն առևտրականից դարձել է արգյունարբերող: Ոժտված լինելով փողի ուժով,

նրանք, վորպես առասպելական հսկաներ, «ուղղակի լեռներ են շարժում», «վոչնչացնելով բնության և մարդու յերկարամյա աշխատանքը»: Ռուսական ինքնակալության որենքներում չկա նրանց գիշատչության և վոչ մի արգելք: Ընդհակառակը, այդ որենքները պաշտպանում են նրանց սեփականատիրական շահերը: Մյասնիկովներին ոգնում է նաև գյուղացիության քայքայումը, վորը կապված էր 1861 թվականի բարենորոգումների հետ: Գիշատիչ-ձեռնարկուի համար աշխատում են՝ թե՛ հասակավոր տղամարդիկ, թե՛ կանայք և թե՛ յերեխաները, աշխատում են ամենասոսկալի պայմաններում, և չկա վոչ մի հույս լավագույն գալիքի համար: «Գործարանի կինը դիտե, վոր իր մանկան գինը յերկար ժամանակ կլինի տասը կոպեկ, հետո քսան կոպեկ, և այսպես մինչև մեկ ուսուրի, իսկ հետո նա արդեն վոչինչ, վոչինչ չի արժենա»: Մյասնիկովը չի հոգում իր բանվորների մարդկային զոյության մասին: «Մարդիկ նրան հարկավոր են վորպես ուժ, վորպես վառելափայտ, վորպես փալաս»:

Յեւք փնտռելով իր ժամանակակից սարսափներից, Ուսպենսկին դիմում է գյուղացիության: Արդյոք նրանում չե՞ն թագնված կյանքի բարեխաղման ստեղծագործ ուժերը:

Սկզբում Ուսպենսկին բացասական պատասխան է տալիս այդ հարցին: Մեկ ու կես

տարի (1878-1879) ապրելով Սամարայի «հարուստ, բայց աղմկալի, կիսով չափ հարեցողությամբ տարված ու փչացած» գյուղում, վորտեղ իշխում էին կուլակները, Ուսպենսկին հանդես է եկել յեզրակացության. համայնական կենսակառուցվածքի մասին խոսք չի կարող լինել. «կուլակությունը վոչ թե զբսից յեկած, այլ ներքին յերևույթ է», «վոչ թե այնպիսի մի բիծ է, վորը կարելի չէ փնջել, այլ մի ախտ, որգանական հիվանդություն», զբան անձնատրվում են ուժեղ մարդիկ, իսկ գյուղի կյանքը գրան չի կարող հակադրել վորևէ հավասարագոր մի յերևույթ: «Շարքային գյուղացու գործունյա միտքը, — ասում էր Ուսպենսկին, — աշխատում է մի կոպեկ ձեռք բերելու համար, այնչի տաղանդավորները ձգտում են չաղ գումարներ գրովի», կոպիտ, զուտ անձնական շահերից դեն չեն գնում: 1878-1880 թ.թ. Ուսպենսկու ասած այդ ճշմարտությունը («գյուղական որագրից») նարողնիկական շրջաններում փոթորկալի ցատում առաջ բերեց. բանը հասավ այնտեղ, վոր նրան կշտամբում էին «դավաճանության», «ժողովուրդին» (այսինքն գյուղացիության) թշնամի լինելու համար:

Ուսպենսկին ինքն էլ չէր կարող հաշտվել իր արած յեզրակացություններին — ընդհանրացումների հետ և շարունակում էր ուսուցյուղացիությանն ուսումնասիրելու լարված,

գուտ հետազոտական աշխատանքը: 1879 թվականի վերջում և 80-ական թվականների սկզբին նա ապրում էր Նովգորոդի նահանգի մի խուլ վայրում և գարնան ու ամառը յերկարատե ճանապարհորդություններ կատարում Ռուսաստանում: Նովգորոդից նա այլ տպավորություններ էր ստացել, քան Սամարայի գյուղից: Այնտեղ նա դիտում էր, թե ինչպես անտառի խորքերում վայրի մի տեղ կենդանություն է ստանում հողագործի արորից, վորը պատկանում էր յերկրագործական աշխատանքով զբաղված մի միջակ ընտանիքի: Այդ ժամանակվա դիտողություններն ու խոսումները վորոշ արտահայտություն են գտնում «Գյուղացին և գյուղացիական աշխատանքը» խորագրով ակնարկներում, վորոնց առաջին գլուխը, — «Ի վան Յերմոլակիչը» տպվել էր 1880 թվականի հոկտեմբեր ամսին:

Այն, ինչ վոր տվեց Ուսպենսկին հիշյալ ակնարկներում, նարոզնիկներին հաշտեցրեց նրա հետ, այդ ժամանակ նա պատվավոր տեղ է զբաղում նարոզնիկների մեջ, թեպետ այստեղ էլ իբ ճանապարհով է գնում:

Գյուղացիության կենսակառուցվածքը և նրա աշխարհայացքը ճշգրտաբար հիմներով յերկրագործական աշխատանքի պայմանների վրա (և վոչ թե գյուղացիության զգացմունքների, հասկացողությունների վրա, ինչպես

անում էյին նարոզնիկները), Ուսպենսկին թույլ է տվել նաև կոպիտ սխալներ: Նա հաշվի չէր առնում, վոր յերկրագործի այն հաստատուն, քարացած կենսակառուցվածքը, վորի մեջ նա փրկություն էր տեսնում և կոչանում դեպի այն, էյապես բարբարոսական կենսակառուցվածք է: Գյուղացու կյանքը դիտելով պատմությունից դուրս, աշխատանքի պայմանների փոփոխումից, դասակարգային պայքարից դուրս, Ուսպենսկին հաշվի չառավ և այն, վոր մարդը, սկզբում գտնվելով բնության իշխանության տակ, հետո ինքն է սկսում նրա վրա իշխել և հենց այստեղից էլ փոխվում են նրա կենցաղն ու աշխարհայացքը*):

Ինչպես յերեվում է մեր ասածներից, 80-ական թվականների առաջին կեսին Ուսպենսկին իր գաղափարախոսությամբ մոտենում է նարոզնիկներին: Նա, ինչպես և նարոզնիկները, կապիտալիզմի միայն բացասական կողմերն է տեսնում, հավատում է, վոր Ռու-

*) Դրա որինակն Ուսպենսկին ինքն էր տալիս իր «Գյուղացին և գյուղացիական աշխատանքը» ակնարկներում. «Գուլթանը գյուղ հասավ թե չե, — առում է նա, — գյուղացիական վոգու հիմքերը, յեթե չփլչեն, ապա զգալի չափով կցնցվեն... քանի վոր գութանը թե անձրևին և թե ցեխի ժամանակ քանդում է հողը, ուրեմն մեղրամոմի քանակը (յեկեղեցում) պետք է պակասի... տերտերը (քահանան) կսկսի խոսել օրքերի ապականման մասին»:

սաստանը պիտի գարդանա Արևմտյան Յեզ-
րուպայից տարբեր ուղիով, վոր հնարավոր է
Ռուսաստանի կյանքը վերակառուցել մեր
«հզոր ու հեզաբարո» գյուղացիության ու-
ժերով: Սակայն այդ ժամանակ էլ Ուսպեն-
սկին հեռու յե գյուղացիության այն իդեալա-
կանացումից, վորը հատուկ էր նարոդնիկ-
ներին. Ուսպենսկու կարծիքով՝ գյուղացի-
ությունը «հզոր ու հեզաբարո» կլինի միայն
այն ժամանակ, յերբ կենթարկվի հողի իշ-
խանության, իսկ իր ժամանակակից գյուղում
նա տեսնում է վոչ միայն հողի, այլև կապի-
տալի իշխանությունը:

Լինելով ճշմարտության խիստ վորոնող,
Ուսպենսկին չբավականացավ «հողի իշխանու-
թյան» իր «նարոդնիկական թեորիայով» և
չուտով ինքն իր առաջ հարց գրեց Ռուսաս-
տանի համար անխուսափելի՝ կապիտալի իշ-
խանության մասին:

1886 թվականին Հարավային Ռուսաստա-
նում ճանապարհորդելիս, նա տեսավ ոռւս
գյուղացիության անոգ դրությունը, գյուղա-
ցիության, վորը տառապելով կարիքի մեջ,
ամառը միլիոններով ամբոխներ է տալիս աշ-
խատանք փնտռելու համար, առաջարկը
գրեթե յերկու անգամ ավելի յե պահանջից
(տես «Բերք»):

1887 թվականի վերջում Ուսպենսկին,
ինչպես յերևում է նրա նամակներից, վառ

ցանկություն է զգում մի շարք ակնարկներ
գրել «կապիտալի իշխանության մասին»:
«Յես կվերցնեմ կյանքի այն յերևույթները, —
ասում է նա, — վորոնք կախված չեն կառու-
վարության վորևէ քմահաճույքից, այլ ան-
խուսափելի յեն ու սարսափելի»: Նրանց «սար-
սափելիությունը» նա վճռում է հասկանալի
դարձնել ընթերցողին, վիճակագրական կո-
տորակները տալով «այլանդակված ու հաշ-
մած մարդկանց կերպրանքով»: Այս մրտա-
դրության կատարումը սահմանափակվեց
միայն «Կենդանի թվեր» արժեքավոր ակնարկ-
ներով, վորտեղ դրսևորված է «մի քառորդ
ձի» վիճակագրական կոտորակը՝ ձի չունեցող
գյուղացիների աշխատանքի պատկեր է: Հե-
ղինակն իր ակնարկների լրիվ խորագերն այս-
պես էր ձևակերպում. — «Կապիտալ: Ակնարկ-
ներ ժամանակակից կյանքից: Կենդանացող
յերկաթն ու մեռնող մարդը»: Հեղինակն այս
վերնագրով ուզում է ասել, վոր կապիտալի
մռտք գործելուց յերկաթը կենդանանում է,
իսկ մարդը, վոր կյանքում կար-դ էր «ինքը
լինել իր ծառան և տերը», մտածող արարա-
ծից վերածվում է բանվորական ձեռների:

Ուսպենսկին, նարոդնիկների նման, իր ու-
շագրությունը կենտրոնացնում է կապիտա-
լիստական հասարակարգի միմիայն մութ
կողմերի վրա և չի տեսնում կապիտալիզմի
այնպիսի կողմերը, ինչպես՝ հաջողութուն-
ները տեխնիկայի բնագավառում, բանվոր

դասակարգի աճը: Ուսպենսկու և նարոզնիկ-
ների հայացքների այդ նմանությամբ հան-
դերձ՝ 80-ական թվականների վերջում նկատ-
վում է նաև այդ հայացքների խիստ տարբե-
րությունը: Մենք տեսնում ենք, թե ինչպե՞ս
նա տխուր ու հեզնաբար ժպտում է այն «ընդ-
հանուր ցնորքների» վրա, վորոնց նա յեն-
թարկվել էր վորոշ չափով: Նա ստիպված է
լինում ճանաչել «կտրոնի (կապիտալի) տիրա-
պետության» անխուսափելիությունը: «Ռու-
սաստանը, —ասում է նա,—չի կարող խուսա-
փել կապիտալիզմից» («Թեկուզ և պետք է»):
Մինչդեռ նարոզնիկները 90-ական թվական-
ներին պայքարում էյին մարքսիստների դեմ,
պնդելով, թե Ռուսաստանն առանձնակի ճա-
նապարհով է զարգանալու:

Սակայն, յեթե Ուսպենսկին մոտենում է
մարքսիստներին, այնուամենայնիվ նրա և
մարքսիստների միջև մեծ ու եյական տարբե-
րություն կա:

Իր ամբողջ ուշադրությունը կենտրոնաց-
նելով գյուղացիության վրա, Ուսպենսկին
հաշվի չէր առնում առաջացող պրոլետարի-
ատի նշանակությունը: Պրոլետարական հե-
ղափոխությունը նրան պատկերանում էր մի-
այն «վորպես հուժկու, դաժան ու անխնա մի
հսկա, ձեռքում վիթխարի մահակ, վորն ան-
խտիր ամբողջ յերկրի դեմ է բարձրագված»
(«Չանձրացող հասարակություն»): Այսպե՞ս
էր նա գրում 1884 թվականին: 1887 թվակա-

նին նա, իր ասելով, «գայթակղություն էր
զգում մտածելու համաձայնեցված աշխա-
տանքի պայծառ ապագայի մասին», սակայն
կապիտալիստական զարգացման անխուսա-
փելիության միտքը նրան հասցնում է անկու-
մային տրամադրության: Ոտսելով «կտրոնի
տիրապետության մասին», նա հեզնանքով
ասում է.—«Պայծառ ապագան կդա վոչ այլ
կերպ, բայց յեթե այն դրությունից հետո,
յերբ ամբողջ աշխարհը կայրվի գործարան-
ներում: Տխո՛ւր տեսարան է»:

Մարքսիստներն այդպիսի տրամադրու-
թյուն չէյին ճանաչում: Նրանք յեռանդով
կատարում էյին իրենց աշխատանքը, ձգտելով
գեպի պրոլետարիատի հաղթանակը, հաս-
տատապես համոզված լինելով, վոր այդ հաղ-
թանակն ապահով է:

Լիակատար միասնություն չկար նաև
Ուսպենսկու և հեղափոխական-նարոզնիկների
մեջ: Վերջիններիս հեղափոխականությունն
արտահայտվում էր նրանով, վոր գյուղացի-
ության մեջ պրոպագանդիստական աշխա-
տանք էյին կատարում և 70-ական թվական-
ների վերջից տեռորիստական յելույթներ
կազմակերպում: 1879 թվականի ամառը նա-
րոզնիկներից առանձնացավ «Նարոզնայա
Վոյյա» կուսակցությունը, վոր տեռորը մրտ-
ցրեց իր ծրագրի մեջ: Կուսակցությունն իր
առաջ խնդիր էր դնում այդ ճանապարհով
տապալել ինքնակալությունը, գրավել իշ-

խանութիւնը և ժողովրդին հնարավորութիւն տալ, վոր նա պետական նոր իրավահարգ հաստատի Ռուսաստանում:

Դեռ արտասահմանում գտնվելու տարիներին (1874–1876թ.թ.), շփվելով հեղափոխական-եմիգրանտների հետ, Ուսպենսկին ճանաչեց Ռուսաստանում հեղափոխական պայքար մղելու անհրաժեշտութիւնը: Ապրելով գյուղում, նա, պեռք ե կարծել, մասնակցում էր պրոպագանդիստական աշխատանքին: Սակայն 1880 թվականին նա հանգեց այն յեզրակացութեան, վոր գյուղացիութիւնը կարող է միայն մի պատասխան տալ ինտելիգենտ պրոպագանդիստին.—«Քիթզ մի խոթեր» (այսպես է նրա «Գյուղացին և գյուղացիական հարցը» ակնարկների 4-րդ գլխի վերտառութիւնը): Ինչ վերաբերում է տեոորին, այստեղ Ուսպենսկին, թեև մոտենում էր նարոդովոյցիներին, սակայն չէր կարող համաքայլ քայլել նրանց հետ. նա փաստական մասնակցութիւն չունէր տեոորիստական պայքարին: Ականավոր նարոդովոյցիներով,—անսովոր եներգիայի և անձնուրացութեան կամքի տեր այդ մարդկանցով հրապուրվելն արտահայտվել է Ուսպենսկու նամակներում, յերկերում, ուր նա փորձել է հիացմունք արտահայտել նրանց հանդեպ: «Կինն ուղղեց» ակնարկում (1885 թ.) նա վերա Ֆիզների մասին (վորն այնքա՛ն անձնատրվեց յիակատար անձնուրացութիւն պա-

հանջող հեղափոխութեան) ասում է, վոր նրան նայելիս, «ամեն մի տանջանք կորցնում էր իր յերկյուղալի բնույթը», և «վորքա՛ն սարսափելի յե» բառերի փոխարեն ուզում էյի ասել՝ «վորքա՛ն լավ է, վորքա՛ն հրաշալի»: Ուսպենսկին ուզում էր տալ, «Սիզախ յերիտասարդը» վերտառութեամբ մի ակնարկ, վորտեղ հանդես էր գալիս մի այլ նարոդովոյցեց,—չերման Լոպատինը: Սակայն նարոդովոյցիներին թեոորիան, վորի նպատակն էր գյուղացիութեան համար կողմնակի բարեգործութիւն անել, գրավված իշխանութեան կողմից նվեր տալ,—չէր համապատասխանում Ուսպենսկու հայացքներին, վորը կարծում էր, թե կյանքի կառուցվածքը կարելի յե փոխել միայն «ժողովրդի» միջոցով, այլպէս նրա պատասխանը կլինի՝ «քիթզ մի խոթի»:

80-ական թվականներին, «խռովութիւնները» ճնշելու համար կառավարութեան քաղաքական վայրի ռեժիմի դեմ յեղած բողքն արտահայտվեց Ուսպենսկու մի շարք ակնարկներում: Սրանցից մեկն է «Մեխանիզմի փոքրիկ թերութիւնները», վորը լույս տեսավ 1887 թվականին:

Վախենալով տեոորիստական յերուլթներից, կառավարութիւնը «խռովութիւններին» դեմ կռվելիս իր կասկածամտութիւնը հասցնում էր մինչև անհեթեթութեան, մինչև ծիծաղելիութեան: Նա դեպի պայքար էր կոչում թե քաղքենուն, թե գյուղացիութեանը,

վորին դյուզական հոգևորականության մի-
 ջոցով հավատացնում եր, թե թագավորին
 ոպանել են ազնվականները, դժգոհ լինելով
 ճորտատիրական իրավունքը վերացնելուց:
 Սկսվեցին ամենավայրի մատնություններ:
 Ինչպես ցույց է տրված հիշյալ ակնարկում,
 քաղքենիները յերբեմն դաժան կերպով բո-
 լորովին անմեղների «դատաստանն էյին ա-
 նում»: Այդպիսի «դատաստաններում» յերբեմն
 արտահայտվում եր դասակարգային թշնա-
 մանքը, վորն իր համար ուրիշ յեւք չեր գրոտ-
 նում և բացատրվում եր նրանով, վոր ավելի
 ուժեղ կեղեքիչների «դատաստանն անելը»
 հնարավոր չեր: Ակնարկում պատկերված
 բթամիտ տղան՝ բուՓետի ծառայողը, իբ
 դյուզում նեղվել եր վաճառականից և ահա
 պատրաստ եր պատեհ առիթին ամեն մի վա-
 ճառականի «ատամները ջարդել»: Տեղի ու-
 նեցած «սխալները» ծանր հետևանք էյին ու-
 նենում այն մարդկանց կյանքի համար, ով-
 քեր թույլ էյին տալիս այդ «սխալները»: Յեվ
 ծանր հետևանքն արդարացնելու համար իշ-
 խանությունը, ապա քաղքենին, ասում էյին.
 «Ե՛հ դիտե՞ք ինչ ժամանակներ են»: Ուսպեն-
 սիու ակնարկում վաճառականի խոսքերով
 տրված է դրա թունավոր պատասխանը.—
 «Չե, սիրելի բարեկամներ, յեթե դուք հիմարի
 գլուխներ ու հայրաններ չլինեյիք, ժամա-
 նակներն էլ ուրիշ կլինեյին»...

Ն. ԲԱՆԱՅԵՎ

ՆԿԱՏՎԱԾ ԿԱՐԵՎՈՐ ՎՐԻՊԱԿՆԵՐ

Սրբագրչի հանցավոր անփութության հետևանքով գրքում
 սպրդել են հետևյալ սխալներն ու աղավաղումները.—

53 էջում, վերևից 9-րդ տողի փոխարեն պետք է կարդալ.—
 . . . «Վոչ ուտում եր, վոչ խմում, ցանկանալով աս . . . »

Բացի դրանից, սպրդել են հետևյալ աղավաղումներն
 ու սխալները

Եջ	Տող	Տպված է	Պետք է լինի
5	7	վերևից	քաղքենի
11	13	»	խաբեբայություն
17	4	»	բարերար
26	1	»	հասցնելու
29	7	»	քոտակ եր
33	10	»	հոգոց
35	3	»	այն
41	11-12	»	վերաբերմամբ
46	11	ներքևից	յերբեմն
48	14	»	իբրևն է
51	7	»	Հարդի
56	12	ներքևից	յերկար
68	10	վերևից	միջև
77	1	ներքևից	բառ
86	11-12	»	աշխատել»
88	7	վերևից	ուտում եր
92	5	»	գյուղի
»	12-13	»	բանավորությունը
97	15	ներքևից	թղթաղաղի ուտ- ելիցինի

52a

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY
1900

ԳԻՆԸ 75 ՀՈՊ.

Հ Ա Ր Մ .
2-9852a

ՏԻ

0

ГЛЕБ УСПЕНСКИЙ
ЧЕТВЕРТЬ ЛОШАДИ
Гиз. ССР Армении. Эривань 1935 г.

1345-37

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0327183

14467

Apm

2-989a